

IRENA KATILIENĖ

Vienas Mykolo Brenšteino rankraštis: istorinis vadovas po Vilniaus viešosios bibliotekos patalpas ir Jono Šepečio dienoraščio fragmentai

Pirmą kartą spausdinamas transliteruotas ir išverstas į lietuvių kalbą dviejų dalių Mykolo Eustachijaus Brenšteino rankraštis, neatsiejamai susijęs su ilgaamžė ir garbinga Vilniaus universiteto bibliotekos istorija. Iš pradžių buvo kilusi mintis apsiriboti tik vadovu po Vilniaus viešosios bibliotekos patalpas, vis dėlto ne mažiau įdomi ir svarbi ir antroji dalis, todėl pateikiame jas abi; juo labiau kad tekstus vienija Mykolas Brenšteinas ir Vilniaus universiteto biblioteka.

Pradžioje šiek tiek apie patį Autorių.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje neišvengiamai vienaip ar kitaip susiduriame su Mykolo Eustachijaus Brenšteino pavarde. Iki šiol nepraradę aktualumo spausdinti jo darbai apie Vilniaus universiteto biblioteką¹, jos rankraščių² rinkinius: pvz., *Ateneum Wileńskie* (Rocznik, t. VIII (1931/1932), d. II kartu su kitų autorių straipsniais apie Vilniaus bibliotekas)

¹ Michał Brensztejn, *Biblioteka uniwersytecka w Wilnie do roku 1832*, Wilno: Nakł. Księgarni Józefa Zawadzkiego, 1922. Knyga susilaukė pakartotinio leidimo (1925), papildyto tuomečio VU bibliotekos direktoriaus Stefano Rygelio pratarme.

² Michał Brensztejn, *Zbiór rękopisów uniwersyteckiej biblioteki publicznej w Wilnie*, Wilno: Zakłady Graficzne „Znicz”, 1932.

Mykolas Eustachijus Brenšteinas (Michał Eustachy Brensztejn, 1874–1938) –
Vilniaus universiteto bibliotekininkas, archyvaras,
istorikas, archeologas, etnografas

pateikiami kruopščiai susisteminti duomenys apie Vilniaus universiteto Rankraščių skyriaus, Viešosios bibliotekos raižinių ir gaidų rinkinius, Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos biblioteką. Mykolo Brenšteino mokslinis palikimas – tai ir VUB Rankraščių skyriaus skaitykloje, deja, barbariškai nutrinti senieji katalogai (kortelės – iki šios dienos šia muzealija aktyviai naudojami!), ir trumpi aprašai aplankuose – tiesioginiai jo buvimo, ilgamečio jo darbo šioje bibliotekoje įrodymai. Brenšteinas gyveno 64 metus, jo literatūrinė-mokslinė veikla apima 45-erius, tad nieko stebėtina, jog darbų bibliografija aprėpia 300 su viršum pozicijų. Šalia plačių monografijų, siekiančių po kelis šimtus puslapių, gausu smulkių fragmentų, priedų, pastabų, publicistinių straipsnių

ar recenzijų. Jo mokslinė veikla peržengė vienos disciplinos ribas, todėl Brenšteina galime vadinti kultūros istoriku pačia bendriausia šio žodžio prasme.

Mykolas Brenšteinas gimė 1874 m. Žemaitijoje, Telšiuose, leibgvardijos dragūnų pulko pulkininko Konstantino Brenšteino ir Melanijos iš Marčevskių šeimoje. Nuo aštuonerių metų, po motinos mirties, buvo auklėjamas senelės Monikos Marčevskos priežiūroje. Iš pradžių mokėsi Telšiuose, vėliau lankė realinę mokyklą Vilniuje, tačiau iš prigimties būdamas silpnos sveikatos, dėl plaučių tuberkuliozės prieš mokyklos baigimą turėjo mokslus nutraukti ir, gydytojų patartas, išvyko į Zakopanę. Čia nuo 1893-ųjų praleido eilę metų, tik vasaromis porai mėnesių tesugrįždamas į gimtąją Žemaitiją. Zakopanė lėmė tolesnį Brenšteino likimą ir mokslinę jo veiklą. Zakopanėje jis susipažino ir artimai bendravo su Piotru Chmielowskio³, Stanisławu Witkiewicziumi⁴, Franciszku Piekosiński⁵. Jie jaunajam Brenšteinui negailėjo patarimų, visokeriopa skatino jo savarankiškas studijas, rėmė ilgesnes išvykas iš Zakopanės į Krokuvą lankyti paskaitų universitete, tyrinėti šaltinių archyvuose ir bibliotekose, pagelbėjo užmegzti ryšius su Krokuvos literatais ir mokslininkais. Jau nuo 1893 m. Brenšteinas savo darbus pradeda skelbti spaudoje.

Literatūrinę veiklą Brenšteinas pradėjo nuo archeologijos darbų, susijusių su priešistorinių laikų archeologija. Jo plunksna parašytiems etnografijos, muzeologijos, biografijos sričių veikalams būdingas aprašomasis pobūdis, juose operuojama šaltinių medžiaga. Jis atsargiai priima apibendrinančius sprendimus, jam svarbu juos pagrįsti šaltiniais. Be gimtosios Žemaičių žemės, jo dėmesys daugiausia buvo sutelktas į Vilnių – juk čionai prabėgo didžioji gyvenimo dalis. Tarp svarbiausių darbų, susijusių su Vilniumi, minėtini: *Biblioteka Uniwersytecka w Wilnie do roku 1832* (du leidimai: 1922, 1925); *Adam Honory Kirkor, wydawca, redaktor, i właściciel drukarni w Wilnie od r. 1834 do 1837 r.*, *Zegarmistrzostwo wileńskie w wiekach XVI i XVII* (*Ateneum Wileńskie*, Wilno, Rok 1, 1923); pastarajame leidinyje, be kitų, aptariami Jokūbo Gerkės

³ Piotr Chmielowski (1848–1904) – lenkų literatūros istorikas, Lvovo universiteto profesorius.

⁴ Stanisław Witkiewicz, Niečuja herbo (1851–1915) – gimęs Pašiaušėje (Žemaitijoje) lenkų tapytojas, rašytojas, architektas ir meno teoretikas, Zakopanės stiliaus kūrėjas ir populiarintojas.

⁵ Franciszek Ksawery Walerian Leonard Adolf Piekosiński (1944–1906) – lenkų istorikas medievistas, heraldikas ir teisininkas, Jogailaičių universiteto profesorius, Mokslų akademijos narys.

(Jacob Gercke), Vilniaus laikrodžių meistro, dirbusio Vilniuje XVII a. I pusėje, kūriniai ir t. t. Prie Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei skirtų garsiausių jo tyrinėjimų priklauso *Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego* (Wilno, 1924).

Brenšteinas sielojosi dėl Lenkijos ir Lietuvos tarpusavio atskirties ir troško bent maža dalimi prisidėti prie iniciatyvos vėl suartinti abi tautas. 1933 m. tuo tikslu surengė mokslinę ekspediciją į Lietuvą, surinktus duomenis pateikė straipsnyje „Nauka w republice Litewskiej“ [„Mokslas Lietuvos respublikoje“], kuris buvo publikuotas *Nauka Polska* leidinyje⁶. Gyvai domėdamasis lenkų kultūros įtaka lietuvių tautos kultūrai, daugelį metų rengė išsamią vertimų iš lenkų kalbos į lietuvių kalbą bibliografiją nuo seniausių laikų iki 1900 m. Tas veikalas buvo bemaž parengtas spaudai. 2577 pozicijos, surašytos ant kortelių, – sąrašas, prie kurio autorius dirbo keliolika metų ir nepaprastai džiaugėsi, kad galiausiai tą kniblų darbą baigė.

Labai įdomūs ir kiti Brenšteino darbai, spausdinti ar likę rankraščiuose, tačiau apie juos labiau neišsiplėsimė. Paminėsiu tik bendrą tarptautinį Lietuvos istorijos instituto ir Varšuvos Valstybinio archeologijos muziejaus projekto *Ostbalticum* netrukus ketinamą išleisti niekada nespausdintą Brenšteino parengtą Kauno gubernijos archeologinį inventorių (1907 m.), kuriam skiriamas visas *Aestiorum hereditas* tomas, tekstai bus skelbiami lenkų, lietuvių, vokiečių kalbomis („Mykolo Brenšteino archeologinių senienų inventoriaus studija: senieji šaltiniai ir naujos perspektyvos“).

Brenšteino žinias amžininkai apibūdina tiesiog kaip enciklopedines. Jam ypač buvo įdomu tyrinėti asmenybes, jo konstruktyvūs darbai nuspalvinti biografiniais, iš užmaršties dulkių į dienos šviesą iškeliamos smulkausios detalės, išaiškinant kurio nors iškilaus asmens gyvenimo bruožus. Daug jo straipsnių spausdinta *Polski Słownik Biograficzny*⁷, daugelį jų šio žodyno redakcinis komitetas įvertino kaip pavyzdinius. Enciklopedinis leidybos tipas

⁶ „Nauka w Republice Litewskiej“, napisał Michał Brensztejn, *Nauka Polska*, t. XIX, Warszawa, 1934, p. 225–308. (Visas leidinio pavadinimas: *Nauka Polska: jej potrzeby, organizacja i rozwój: rocznik Kasy Pomocy dla osób pracujących na polu naukowym im. doktora Józefa Mianowskiego* [Lenkijos mokslas: jo poreikiai, organizavimas ir plėtra: med. dr. Juzefo Mianowskio fondo Pagalbos kasos asmenims, dirbantiems mokslo srityje, metinis leidinys], leistas 1918–1939 Varšuvoje, ilgametis redaktorius – Stanisławas Michalskis.)

⁷ Daugiatomis veikalas, leidžiamas nuo 1935 m. Vienas iš jo steigėjų ir pirmasis redaktorius – Władysławas Konopczyński.

geriausiai atitiko Brenšteino mokslinės veiklos charakterį. Didžioji Brenšteino archyvo dalis yra išlikusi Lenkijoje.

1936 m. gegužės 22 d. Vilniaus Stepono Batoro universitetas, norėdamas įvertinti mokslinius Mykolo Brenšteino nuopelnus, nominavo jį humanitarinių mokslų daktaru *honoris causa*. Lenkijos Respublikos prezidentas 1937 m., likus porai mėnesių iki mirties, suteikė jam Atgimusios Lenkijos ordino karininko kryžių.

Nuo Stepono Batoro universiteto atkūrimo 1919 m. Brenšteinas tapo Universiteto bibliotekos bibliotekininku, iki pat mirties vadovavo Rankraščių skyriui, kurį laiką jam buvo pavesta rūpintis ir archeologiniais Universiteto rinkiniais. 1910 m. rugsėjo 29 d. pakviestas dalyvauti Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos valdybos darbuose, nuo to laiko (su mažomis pertraukomis) iki pat savo mirties buvo vienas iš aktyviausių ir labiausiai atsidavusių šios valdybos narių. Nuo 1927 m. rugsėjo 1 d., mirus dr. Vladislavui Zahorskiui, tapo Vilniaus Mokslo bičiulių draugijos muziejinių rinkinių kustu (muziejinių rinkinių saugotoju-kuratoriumi); šiuos rinkinius iš pagrindų reorganizavo, itin skrupulingai ir su nepaprastu išmanymu jais rūpinosi ir juos saugojo. Už nuopelnus 1932 m. gegužės 28 d. Laisvosios Sąjungos buvo nominuotas Draugijos garbės nariu (jos narys-korespondentas buvo nuo 1909 m.)⁸.

Politinių Brenšteino pažiūrų neaptarsime, tai telieka biografams ir tyrinėtojams, mums rūpi tiesioginis jo palikimas VUB Rankraščių skyriaus rinkiniuose, – nors ir negausus, tačiau tikrai įdomus ir vertingas.

Tad pereiname prie publikuojamo rankraščio.

Fiziniai duomenys: Brenšteino rankraštis (saugojimo vietos šifras: F3-2373, sen. inv. signatūra: 1569), įdėtas į sudilusį kartoninį, galbūt sąsiuvinio ap-lanką, su nubrauktu įrašu vokiečių kalba: *Leipziger Literaturzeitung August 1804*. Aplanke įdėtas raštelis, 13x10 cm dydžio (jame žymu sąvaržėlės vie-ta), rašytas ant languoto, nelygiu viršutiniu kraštu lapelio: / Inv. Nr. 1569; su Vilniaus universiteto bibliotekos antspaudu: *BIBLIOTEKA UNIWERS. W WILNIE Rękopisy*. Raštelis rašytas Vilniaus St. Batoro universiteto bibliotekos

⁸ Witold Nowodworski, „Nekrologia. Śp. Michał Eustachy Brensztejn“, *Kwartalnik Historyczny*, Lwów: Uniwersytet, t. LII, 1938, sąs. 3, p. 583–584. St[anisław] K[ościałkowski,] *Michał Eustachy Brensztejn (1874–1938). Zarys życia i działalności naukowo-publicystycznej wraz z wykazem bibliograficznym prac*, odbitka z *Ateneum wileńskiego*, Rocznik, t. XIII, 1938, Wilno.

kustodo Dzikowskio⁹ ranka ir jo pasirašytas: *P. Kust. Dzikowski Rękopis s. p. M. Brensztejna przekazując do Działu Rękopisów 20 II* [Saugotojas Dzikovskis a. a. pono M. Brenšteino rankraštį perduodu į Rankraščių skyrių [...metų] vasario 20, Dzikowskio parašas].

Rankraštį sudaro dvi atskiros, atskirai numeruotos dalys.

Pirmoji apima 16 lapų, prirašytų tik iš vienos pusės, paskutinis lapas iš abiejų pusių pažymėtas S. Batoro universiteto bibliotekos antspaudu: *BIBLIOTEKA Uniwersytetu ST. BATOREGO* ir inventoriniais numeriais, įrašytais pieštuku: 48954, 35254, paskutinis skaičius – 28473 – nubrauktas. Šios dalies fizinė būklė prastesnė negu toliau aptarsimos antrosios, tekstas vietomis išsitraunęs ar nuplyšęs. Tai vadovas po Vilniaus universiteto bibliotekos patalpas-sales – vedantis per jas gana nuosekliai. Tiesa, neįvardijami šaltiniai, kuriais šis XIX a. pabaigos – XX a. pradžios bibliotekos patalpų aprašymas paremtas, o dėl laiko stokos nepasigilinau, iš kur šie duomenys galėtų būti paimti. Smulkiau prie turinio analizės neapsistosime, paaiškinimus ar apsirikimus pateikiame po vertimu.

Antroji to paties saugojimo vieneto dalis – visiškai su pirmąja nesusijusi, įdomi dviem aspektais: pirmiausia, tai autentiškas įvykių liudijimas; to, kas dėjosi Universiteto bibliotekoje 1919 m., bolševikams užėmus Vilnių, užrašai; antra, įrodymas, kad Brenšteinas tikrai puikiai mokėjo lietuvių kalbą, ką patvirtina ir šis 7 puslapių tekstas, rašytas ant perlenktų lapų, su atskira paginacija, be jokio S. Batoro universiteto bibliotekos antspaudu. Tai evangelikų reformatų kunigo Jono Šepėčio, tuo laiku dirbusio bibliotekoje ir trumpai ėjusio jos direktoriaus pareigas, dienoraščio fragmento vertimas į lenkų kalbą. Tik vienintelis žodis Brenšteinui čia liko neįveiktas: germanizmas *bélingis*, plačiau prasme – aukštas, antlubis¹⁰. Dienoraštis, kaip mini Brenšteinas, buvo privati autoriaus nuosavybė, deja, neteko jo pėdsakų aptikti, todėl rizikavau vėl prakalbinti lietuviškai ir paviešinti plačiau. Pats laikmetis ir medžiaga be galo įdomi, tačiau didesnės publikacijos šio dienoraščio tekstas dar nesulaukė¹¹.

⁹ Mikołajus Dzikowskis (1883–1957) – žinomas lenkų bibliotekininkas, kustodas, daug prisidėjęs prie trijų bibliotekų organizavimo: Vilniaus Stepono Batoro universiteto, Balstogės Miesto [bibliotekos] ir Torunės universiteto.

¹⁰ *Bélingis* (la. *beliņģis* < vok. dial. *boninge*) sm. (1) Brž *aūkštas*, *anttrobis*, *pastogė*: Šluotas nešk ant bélingio Stlm. Jo pilnas bélingis prikrautas visokių gėrybių Pln. (DLKŽ).

¹¹ Žr. leidinį: *Vilniaus viešosios bibliotekos dienoraštis: 1910–1911 = Дневникъ Виленской публичной бібліотеки*, parengė ir sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015. Knygą sudaro 178 p., o paties rankraščio apimtis tesiekia 15 p.

Dabar – šiek tiek duomenų apie šio dienoraščio fragmento autorių, evangelikų pastorių Joną Šepetį. Pasiremsiu Klaros Wilcke-Šepetienės¹² atsiminimais, spausdintais JAV lietuvių evangelikų reformatų žurnale *Mūsų sparnai*, leidžiamame Čikagoje nuo 1951 m.¹³ Kun. Šepetys gimė 1867 m. kovo 5 d. Švilpiškio vienkiemyje, Nemunėlio Radviliškio parapijoje. Mokėsi evangelikų reformatų sinodo gimnazijoje Slucke, 1893 m. baigė teologijos mokslus Dorpato (Tartu) universitete. Vienerius metus buvo Nemunėlio Radviliškio kunigo Cumfto padėjėjas, vedė jo dukterį, tačiau netrukus liko našlys. Nuo 1894 iki 1912 m. buvo Švobiškio parapijos kunigas. Čia redagavo pirmąjį evangelikų reformatų laikraštį *Pasiuntinys*. Nuo 1912 iki 1915 metų kunigavo Nemunėlio Radviliškyje.

Su savo būsima antrąja žmona Klara kun. Šepetys susipažino 1898 m. baliuje pas daktarą Petkevičių (rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvą). Pati Klara gimusi Kurše, Vecaucėje, Pabaltijo vokiečių šeimoje, mokslus ėjusi Mintaujos (dab. Jelgavos) mieste, nuo 1897 m. gyveno Rygoje. Per vasaros atostogas toje (Joniškėlio) apylinkėje mokė Zosę Chodakauskaitę¹⁴ prancūzų kalbos. Klara buvo puiki savo gyvenimo draugo bendražygė. Jie abu dirbo mokytojais, platino leidžiamą reformatų evangelikų spaudą. Pirmojo pasaulinio karo aplinkybių verčiami, pasitraukė į Rusiją, sykiu apie trejus metus mokytojavo M. Yčo gimnazijoje Voroneže. Po karo grįžo į Vilnių, kur Jonas Šepetys ėjo evangelikų reformatų parapijos kunigo pareigas, dirbo viešajame knygyne¹⁵ ir Laikinajame lietuvių komitete ėjo kasininko pareigas. Be to, jie abu mokytojavo Lietuvių gimnazijoje. Veikli gyvenimo draugė Klara tuo laiku parengė ir išleido lietuvių gimnazijoms skirtą *Vokiečių kalbos gramatiką*, *Vokiečių kalbos vadovėlį* (III dalį) ir trumpą *Vokiečių kalbos žodynėlį*. Iš Klaros Šepetienės atsiminimų sužinome, kad gyvenimo Vilniuje metu kun. Šepečiui buvo atlikta rimta krūtinės ląstos operacija, buvo pašalintas auglys ir kartu išpjauti trys šonkauliai, žaizda ilgai negijo, apie porą metų pūliavo. Bet ir sirgdamas jis neapleido savo pareigų ir mokytojavimo gimnazijoje, taip pat darbuodamasis Vilniaus viešojoje bibliotekoje ir muziejuje.

¹² Klara Šepetienė Wilcke (1879–1964) – superintendente kunigo Jono Šepečio gyvenimo draugė ir bendražygė.

¹³ *Mūsų sparnai*, 1953, Nr. 3, p. 48; 1964, Nr. 17, p. 17–22.

¹⁴ Būsimą Lietuvos prezidentienę Smetonienę.

¹⁵ Tai mini ir bostoniškė *Lietuvių enciklopedija* (LI), mat taip tuo laiku buvo vadinama Vilniaus universiteto patalpose veikusi viešoji biblioteka (ką patvirtina ir dienoraščio tekstas).

Grižęs į nepriklausomą Lietuvą, kun. J. Šepetys buvo paskirtas Papilio parapijos kunigu, čia darbavosi 18 metų, atstatė karo sunaikintus bažnyčios pastatus, sutvarkė piniginius parapijos reikalus.

Kai bolševikai okupavo Lietuvą ir gyvenimas tapo nebeįmanomas, šeima apsisprendė išvykti į Vokietiją. Susirinkusiems išlydėti kunigas susigraudinęs ištarė: „Aš ten nors ubago teises turėsiu, o čia ir to nebeturiu.“ Išvyko 1941 m. vasario pabaigoje, sunkiai susirgo ir 1941 m. balandžio 28 d. mirė Lodzės miesto ligoninėje, ten ir buvo palaidotas miesto kapinėse. Jo žmona Klara gyveno Šveicarijoje, įsteigė Lietuvos evangelikų moterų sąjungą ir ilgai jai pirmininkavo, mirė 1964 m.

Kai jie tebegyveno Papilyje, kun. Šepečio iniciatyva pradėtas leisti *Mūsų žodis*, kurį laiką jis pats tą leidinį ir redagavo. Papilyje jis dar parašė *Trumpą Lietuvos reformacijos istoriją* ir *Trumpą evangelikų reformatų katekizmą*. Didžiausias jo darbas, gaila, liko neišspausdintas. Tai pedagoginis veikalas apie evangelikų reformatų mokyklą. Kaip rašo atsiminimuose Klara Šepetienė, rankraščius vėliau ji buvo perdavusi dr. Mikelėnui, tačiau karo metu visi jie žuvo¹⁶.

¹⁶ Gilinausi į kun. Jono Šepečio biografiją ir jo veiklą, tikėdamasi aptikti užuominų apie jo rašytą dienoraštį. Deja, panašu, kad šis fragmentas gali būti vienintelis dienoraščio egzistavimo patvirtinimas. Parašiau užklausą dabartiniam Lietuvos evangelikų-reformatų sinodui – jokio atsakymo nesulaukiau (2013 m.). Neseniai, geranoriškai pagelbėjus žurnalistei Aurelijai Arlauskienei, iš Dalijos Gudliauskienės (*Vilniaus reformatų žinių* redaktorės, Reformatų senjorų draugijos pirmininkės) sužinojau, kad Konsistorijai-kolegijai šis rankraštis visai nėra žinomas, tai dar labiau patvirtina šio fragmento unikalumą.

Pirma dalis

M. Brensztejn.

//p. 1/ **Przewodnik historyczny po lokalu Uniw.[ersyteckiej] Biblioteki Publ.[icznej]**¹⁷.

Sień dzisiejsza, do której wchodzi się wprost z ulicy, już w r. 1578¹⁸ zajęta była przez **Lavatorium** [!] czyli umywalnię kolegiacką.

Z niej na lewo duże podwójne drzwi prowadzą do tzw. **Sali Smuglewiczowskiej**, służącej aż do kasaty Jezuitów w r. 1773 za **Refektarz** kolegiacki i miejsce zebrań Akademii oraz późniejszej Szkoły Głównej.

Po reorganizacji Szkoły Głównej na Uniwersytet, w r. 1803 niezwłocznie przystąpiono do odnowienia tej najpiękniejszej w gmachu wszechnicy, a wówczas już znacznie zniszczonej sali. Dzieła tego dokonał znakomity malarz i profesor Uniwersytetu wileńskiego, **Franciszek Smuglewicz**, który dawny barokowy styl jezuicki dekoracji zastąpił popularnym na ten czas jeszcze lubo chylącym się już ku upadkowi swemu, stylem neoklasycznym, pokrywając całe wnętrze sali bogatymi freskami i olejnymi plafonami.

Po jej wykończeniu została przeznaczona przez rektora Stroynowskiego na **Aulę uniwersytecką**, w której odtąd odbywały się wszystkie uroczyste posiedzenia publiczne U[niwersyte]tu i szkół jego zwierzchnictwu podległych, jak otwarcie i zamknięcie roku szkol- //p. 2/ nego, wykłady inauguracyjne profesorów, promocje, nadawanie stopni naukowych, dyplomów szkolnych itp.

Pierwszą taką uroczystością było 17 XI 1804 r. publiczne powitanie przybyłego na katedrę uniwersytecką **prof. Jana Piotra Franka**, zaś w cztery

¹⁷ Transliteruojant originalo tekstą autentiška rašyba neišlaikyta, dažnai sumoderninta: *bibljoteka* → *biblioteka*, *Akademji* → *Akademii*; *kolegjacka* → *kolegiacka*; *dekoracyj* → *dekoracij*, *bogatemi* → *bogatymi*, *zbiory* → *zbiory* ir t. t.; *svarbesnės išbrauktos vietos*, *pataisymai* ar *paaiškinimai* pažymėti vertimo išnašose, *išbraukimai* rašalu neperteikiami, *svarbesnės išbrauktos vietos* pažymėtos kursyvu. Įprastos santrumpos: *b.* – *były*, *x.* → *ks.* – *ksiądz*, *itp.* – *i tak podobnie*, *itd.* – *i tak dalej*; *np.* – *naprzykład*; *hr.* – *hrabia*; *r.* – *rok*, *p.* – *pan*, *d.* – *dzień*, *prof.* – *profesor*, *św.* – *święty* ir kt. neatskleidžiamos.

¹⁸ Taisyta viršuje pieštuku iš 1560.

lata później, 15 IX 1808, żałobne zebranie (Akademia) poświęcone pamięci zmarłych niedawno profesorów: ks. **Tomasza Hussarzewskiego** i **Franciszka Smuglewicza**.

Z innych momentów historycznych, których widownią była też Aula, godne są zapamiętania: d. 2 VII 1812 r. pierwsze posiedzenie, ustanowionej przez Napoleona, „Komisji Rządzącej W.[ielkiego] Ks.[ięstwa] Litewskiego”; otrzymanie w r. 1819 przez Mickiewicza dyplomu uniwersyteckiego; sławny wykład inauguracyjny prof. Joachima Lelewela w d. 21 I 1822 r.; otrzymanie przez Juljusza Słowackiego matury gimnazjalnej w r. 1825 itd.

Po zamknięciu Uniwersytetu w r. 1832, Aula służyła jeszcze w ciągu lat dziesięciu istniejącej w Wilnie Akademii Medyko-Chirurgicznej i wreszcie po skasowaniu Akademii stała pustką, używana od czasu do czasu na zebrania publiczne, jak np.: w r. 1843 odbyły się w niej wybory na urzędy szlacheckie w gub. wileń-//p. 3/skiej i w kwietniu 1852 r. dwa koncerty **Apoliniego Kątskiego**, skrzypka o sławie europejskiej.

W r. 1855 b. Aula Uniwersytecka została oddana do użytku, powołanej w tymże roku przez Eustachego hr. Tyszkiewicza do życia **Komisji Archeologicznej**, której wielce uroczysta inauguracja odbyła się tu d. 23 I. Przepiękny widok wnętrza tej sali, zapelnionej zbiorami muzealnymi Komisji, został uwieczniony na rycinie Alberta Żametta w „Albumie Wileńskim” Wilczyńskiego.

W r. 1865 tyszkiewiczowska Komisja Archeologiczna została przez rząd rosyjski zamknięta i miejsce jej zajęła rządowa rosyjska **Biblioteka Publiczna**, otwarta 5 VI 1867. Salę zamieniono na czytelnię publiczną, jednocześnie do niepoznania zmieniając jej wygląd wewnętrzny. Na rozkaz kuratorium okręgu naukowego, nauczyciel rysunków w szkołach wileńskich, **Griaznow** dawne klasyczne malowidła Smuglewicza zastąpił ornamentem w stylu rosyjsko-bizantyskim. Wówczas też zostały zdarte ze sklepienia i zatracone trzy duże plafony, malowane przez Smuglewicza olejno na płótnie. //p. 4 / W takim stanie zastały ją władze wskrzeszonego Uniwersytetu Stefana Batorego w r. 1919, w chwili obejmowania we władanie b. rosyjską Bibliotekę Publiczną, w tymże roku zreorganizowaną na Bibliotekę Uniwersytecką.

Odtąd służyła ona kolejno za **Czytelnię Profesorską** i **Czytelnię Publiczną**, zanim w r. 1929 została przez p. Jerzego Hoppena rekonstruowana w swym dawnym wyglądzie. Po usunięciu ze ścian i sklepienia tynku, znaleziono pod nim ślady fresków smuglewiczowskich, które z całym pietyzmem

zostały przywrócone. Niepodobieństwem było jeno przywrócić zaprzepaszczone przez rosjan trzy plafony. Natomiast w miejscu środkowego plafonu pod tynkiem odkryto zasłonięty w r. 1804 przez Smuglewicza duży obraz na sklepieniu z poł. XVIII w., a więc z czasów Akademii Jezuickiej, przedstawiający Matkę Boską, osłaniającą swym płaszczem, garnących się do Jej stóp zakonników. Rekonstruowany przez p. Hoppena obraz zajmuje miejsce centralne na suficie. Całkowicie nowym jest wizerunek P. Jezusa na przeciwko wejścia do sali. Malował go również J. Hoppen.

Rekonstruowana **Sala Smuglewiczowska**, została pierwszy raz okazana na widok publiczny w czasie Jubileuszowej Wystawy // p. 5 / Uniwersyteckiej, trwającej w niej od 9 do 11 X 1929 r. Dziś jest ona przeznaczona jako miejsce przechowania inkunabułów i najcenniejszych druków Biblioteki.

Z tejże **Sieni** na wprost wejścia z ulicy wchodzimy do **Czytelni Czasopism**, w której *dzisiejszym oryginalnym wyglądzie* trudno się domyśleć, że w pierwszej ćwierci XIX-go stulecia mieściły się tu uniwersyteckie dwie stajnie i wozownia. [Wszystkie jej okna wychodzą na **Dziedziniec Sarbiewskiego**.]¹⁹ Po zamknięciu Uniwersytetu do 21 IX r. 1861 była tu kuchnia konwiktów uczniów gimnazjalnych, później, do r. 1883 magazyn rękopisów rosyjskiej Biblioteki Publicznej i wreszcie mieszkania jej woźnych.

W dalszym ciągu na parterze²⁰ skierujemy się od wejścia na prawo i, ominąwszy wspinające się ku górze schody, po kilku stopniach uchodzimy do **Szatni**²¹, która za czasów dawnego Uniwersytetu w wieku XIX-ym była „**Salą tańców i fechtów**”, których to kunsztów uczyli młodzież akademicką etatowi metrowie. Od r. 1855 mieściło się tu biuro Komisji Archeologicznej i od r. 1867 do 1919 – kancelaria b. Biblioteki Publicznej. Po r. 1919 czasowo była zajęta na Czytelnię Profesorską i Czasopisma bieżące.

//p. 6/ Z Szatni małym korytarzykiem wchodzimy do **Wypożyczalni książek** wraz z jej biurem, przerobionymi z dawnych składów uniwersyteckich.

Również z takich składów powstała za naszych czasów **Sala Katalogowa** z oknami, wychodzącymi na krużganek dziedzińca Skargi i piękny fronton akademickiego kościoła św. Jana.

¹⁹ Rankraštyje sakinys išbrauktas.

²⁰ Уборщук? – prierašas viršuje, pieštuku, rusų k.

²¹ Гардепоб – prierašas viršuje, pieštuku, rusų k.

Obok tej sali, z wejściem z Wypożyczalni, znajduje się **Czytelnia Profesorska** z widokiem na Dziedziniec Poczobutta, przerobiona z izb, niegdyś zamieszkałych przez profesorów dawnego U[niwersyte]tu.

Po powrocie przez Szatnię ku Sieni, wspinamy się stromymi schodami na I-sze piętro i tuż na samym wstępie do korytarza po prawej stronie mamy drzwi do **Biura Bibliograficznego**, którego jasna sklepiona sala z oknami na dziedziniec Sarbiewskiego do r. 1819 służyła za **Gabinet Czytania** (napis zachował się na murze nade drzwiami), poczem stała się jedną z licznych „**Sal mineralogicznych**”, przechowujących zbiory uniwersyteckie. Czas pewien do 12 XII r. 1934 mieściło się tu Biuro katalogowe B.[ibliote]ki Uniw.[ersyteckiej].

Z tegoż korytarza wchodzi się do dzisiejszej **Czytelni Publicznej**, zajmującej wielką salę nad b. Refektarzem jezuickim i również z nim wielkości. Sklepienie gwoli wzmocnienia spięte pięciu poprzecznymi długimi kłami żelaznymi nadaje jej oryginalny wygląd. W r. 1560 była to „**Hypocaustum commune**” czyli izba wspólna zakonna. W wieku XVIII-ym za czasów Akademii S.[ocietatis] J.[esu] i później za Szkoły Głównej i Uniwersytetu lokowała się w niej²² //p. 7 / **Biblioteka Akademicka**, po przeniesieniu której w r. 1819 do dzisiejszej **Auli Kolumnowej U. S. B.**, została „**Salą Mineralogiczną**” aż do wywiezienia tych zbiorów z Wilna po kasacie wszechnicy.

Od r. 1855 do 1865 należała do Muzeum tyżkiewiczowskiej Komisji Archeologicznej i aż do r. 1919 mieściła w sobie wyłącznie zbiory przyrodnicze, należące kolejno do powyższej komisji i od r. 1867 do Muzeum przy rządowej rosyjskiej Bibliotece Publicznej. W r. 1919 zbiory przyrodnicze przeszły na własność organizującego się w Wilnie Muzeum Przyrodniczego U. S. B., zaś po opróżnieniu z nich sali, zajęta była czas dłuższy przez **Biuro Katalogowe Uniw.[ersyteckiej] Bibl.[ioteki] Publ.[icznej]**, zanim w r. 1928 została oddana na dzisiejszą **Czytelnię Publiczną**.

Jeszcze w r. 1773 była bogato ozdobiona stiukami gipsowymi, które przy późniejszych restauracjach zaginęły. Jedyną pamiątką po Szkole Głównej, dochowaną do czasów naszych, jest wmurowana w pobliżu drzwi w ścianie wschodniej tablica kamienna z wrytym napisem łacińskim z r. 1790, poświęcona pamięci **ks. Jana Wicherta**, kustosa inflanckiego, który znaczny ma-

²² Keturios įrašo eilutės lapo apačioje smarkiai nusitrynusios, sunkiai įskaitomos, popierius sudrįskęs.

jątek swój legował na rzecz tejże uczelni. (Tablica jest dziś zasłonięta szafami z Bibl.[ioteką] Podręczną.)

//p. 8 / Wspiąwszy się w dalszym ciągu schodami na II-gie piętro, kierujemy się od razu na prawo przez sklepioną o oknach osadzonych przy samej podłodze sali, do **Sali Rękopisów**, leżącej nad tylko co wymienioną Czytelnią Publiczną. Zdobi ją piękny strop drewniany kasetonowy z malowanymi rozetami wewnątrz i obiegający pod nim dokoła całą salę fryz roślinny biały na niebieskim tle. Fryz ten, odnaleziony w r. 1919 pod tynkiem, rekonstruował prof. Ruszczyc. Według tradycji, strop²³ jest dziełem prof. architektury Uniw. [ersytetu] Wileńskiego Michała²⁴ Podczaszyńskiego z pierwszej ćwierci XIX stulecia.

Przedtem, za Szkoły Głównej, w r. 1785 sala ta została przez rektora Poczo-butta przerobiona na **Gabinet historii naturalnej** dla przybywającego do Wilna znakomitego profesora Jerzego Forstera i w tym charakterze zastała ją kasata Uniwersytetu w r. 1832. Od r. 1867 do 1919 mieściły się w niej zbiory historyczne Muzeum przy b. rządowej Bibliotece Publicznej, po czym w ciągu lat służyła za **Czytelnię Publiczną** wskrzeszonej Biblioteki Publicznej i od r. 1924 spełnia swoje przeznaczenie dzisiejsze, jako miejsce przechowania **Działów Rękopisów i Rycin**.

//p. 9/ Po wyjściu z Sali Rękopisów, wchodzimy przez drzwi oszklone do amfilady pięciu izb, które do r. 1832 były również „**Gabinetami mineralogicznymi**”. W izbie pierwszej mieści się **Biuro magazynowe**, w następnych same **Magazyny książkowe**, po przejściu których trafiamy w koniec długiego o jednym oknie **Korytarza**, mającego wzdłuż swej ściany południowej 10 stancji, w swoim czasie zamieszkałych kolejno przez zakonników-jezuitów i profesorów Uniwersytetu do r. 1832.

W drugiej poł. XIX stulecia zamienione zostały na dzisiejsze Magazyny książkowe.

Przy²⁵ końcu korytarza z obu stron okna są dwie małe izdebki, niegdyś łączące kolegium OO²⁶. Jezuitów z chórem kościoła Akademickiego św. Jana, którego część absydy można widzieć przez toż okno. Dziś lewa izdebka dotyka plebanii.

²³ *Помолок* – prierašas viršuje pieštuku, rusų k.

²⁴ I. e. Karola.

²⁵ Neįskaitoma, išbraukta.

²⁶ Ojców.

Sekretariat²⁷ dzisiejszy w pierw.[szej] ćwierci w. XIX-go był jedną z „**Sal rysunków malarskich**”, w której uczył zapewne Rustem.

Gabinet Dyrektora²⁸, do którego wchodzi się z Sekretariatu²⁹, jest częścią //p. 10/ końcową dawnego korytarza wewnętrznego, za którym znajduje się wspaniała sala kwadratowa ze sklepieniem kopulasto stropem i trzema oknami z widokiem na fronton kościoła św. Jana.

Dziś jest to tylko część górna dawnej wysokiej na dwa piętra „**Kaplicy kolegiackiej**” OO. Jezuitów. Jeszcze w r. 1773 był w niej ołtarz z kolumnami i bogatymi ozdobami gipsowymi oraz cyborium srebrnym. Całe sklepienie pokrywał wówczas suty ornament roślinny, malowany *fresco-secco* w stylu barokowym z końca w. XVII-go, z centralnym obrazem plafonowym, wyobrażającym św. Stanisława Kostkę, patrona uczącej się młodzień, w szerokich ramach gipsowych. Z fresków ściennych ocalały jeno we wnękach bocznych ślady malowideł rokokowych.

W pierwszej ćwierci XIX stul.[ecia] już przepołowiona poziomo na dwie sale, ta sala, obok już wspomnianej poprzednio (Sekretariat³⁰) była drugą „**Salą rysunków malarskich**”. Później od połowy XIX wieku do r. 1920 należała do Archiwum Państwowego i wreszcie, po rekonstruowaniu jej w r. 1930 przez p. Jerzego Hoppena, została oddana na //p. 11/ miejsce przechowania przywiezionych w r. 1925 z Kórnika bezcennych **Zbiorów Joachima Lelewela**, składających się z jego kolekcji kartograficznych i Biblioteki osobistej.

„**Sala Biała**” czyli **Astronomiczna**, jeden z najciekawszych zabytków architektury świeckiej w Wilnie w stylu neoklasycyzmu z epoki Stanisława Augusta. Imponuje monumentalnym wyglądem swego wnętrza. Zajmuje całe trzecie piętro, wysuniętego ku zachodowi skrzydła.

Sześć potężnych filarów, połączonych dokoła u stropu arkami zamkniętymi wolutami z dużymi konsolami, dzieli salę na trzy nawy, nadając jej powagę świątyni.

Strop płaski obramieniony boazerią gipsową. Posadzka w szachownicę z granitu finlandzkiego. Czternaście dużych okien, po siedem wzdłuż ścian bocznych – południowej i północnej – wpuszcza masę światła do białego wnętrza.

²⁷ *Dział ksiązek* – užrašyta viršuje pieštuku.

²⁸ *Kierow[nika] działu ksiązek* – užrašyta viršuje pieštuku.

²⁹ *Działu ksiązek* – užrašyta viršuje pieštuku.

³⁰ *Dział ksiązek* – užrašyta viršuje pieštuku.

Na wprost wejścia ze schodów, w ścianie szczytowej, wspaniały **portal** do sali następnej. Na nim między tryglifami na metopach cztery znaki **Zodiaka: Baran, Rak, Waga i Kozierożec**. W trójkącie szczytowym portalu medalion gipsowy z głową Stanisława Augusta. Niegdyś na szczycie trójkąta znajdowały się dwie gipsowe współleżące postacie niewieście, z których **Diana** trzymała medalion z wizerunkiem fundatorki Puzyniny i **Urania** wieńczyła go wawrzynami.

//p. 12 / Po obu stronach portalu, w ścianie dwie szerokie niskie łukowe nisze i dwie duże wnęki sklepione muszlą, w których dawniej stały kolumny z popiersiami.

„Sala Biała” jest dziełem kapitana i architekta J.[ego] Kr.[ólewskiej] M.[iłość] ci J.[ego] B.[uławy] [polnej] Knakfusa (zmarłego po r. 1794). Powstała z fundacji Elżbiety z Ogińskich Puzyniny, kasztelanowej mściławskiej, przeznaczonej na Obserwatorium Astronomiczne przy Akademii S.[ocietatis] J.[esu].

Budowę jej nad drugim piętrzem starego gmachu Kolegiackiego rozpoczął w r. 1753 jezuita ks. Tomasz Żebrowski³¹, prof. matematyki i astronom Akademii Wileńskiej. Nad salą na jej dwóch końcach, wschodnim i zachodnim, stanęły dwie wieże: zegarowa i obserwacyjna.

Nowe Obserwatorium musiało być gotowe już w r. 1766, w którym Puzynina obdarzyła je nowym zapisem na instrumenty i bibliotekę, zaś w r. 1767 król Stanisław August nadał mu tytuł „Królewskiego”.

W każdym razie w chwili kasaty zakonu w r. 1773 nasza „Sala Biała” została przekazana przez jezuitów Poczobuttowi już w stanie zakończonym. W tymże czasie również istniały już //p. 13/ zewnętrzne malowidła *alfresco* na ścianie północnej tejże sali (od placu bibliotecznego), przedstawiające wśród emblematów matematyczno-astronomicznych 6 planet nad oknami: **Merkury, Wenus**³², **Ziemia, Mars, Jowisz**³³ i **Saturn** ze **Słońcem** w miejscu środkowym. Brak między planetami **Urania** świadczy, że malowidło pochodzi z przed r. 1781, w którym dopiero został odkryty przez Herschla³⁴. Starannie zatynkowane przez rosjan, freski te zostały w r. 1929 rekonstruowane przez p. Mariana Słoneckiego.

³¹ Nubraukta *Strzecki*.

³² Taisyta pieštuku iš *Wenera*.

³³ Taisyta pieštuku iš *Jupiter*.

³⁴ przez *Herszla* – įterpta rašalu viršuje.

Dodać należy, że w tym Obserwatorium Poczobutt w r. 1777 dostrzegł na niebie nieznaną przed nim konstelację gwiazdną, którą ku czci króla nazwał „Ciołkiem Poniatowskich”.

W środku ściany południowej „Sali Białej” w miejscu dwóch okien, zamienionych na drzwi oszklone znajduje się dobudowana nieduża izba z dwiema kopulastymi wieżyczkami w rogach, z otwieranymi wylotami w suficie i mурowaną poprzeczną ścianą w samym środku z przymocowanym do niej **kwadrantem ściennym**. Jest to pozostałość po części dawnego Obserwatorium dobudowanej po r. 1782.

Z niezwykłą uroczystością przy muzyce i śpiewie chóralnym w obecności astronomów królewskich eksjezuitów rektora Marcina Poczobutta-Odlanickiego i „prezydenta Collegii Physici” Tomasza Strzeckiego został w d. 26 VIII 1782 założony //p. 14/ kamień węgielny pod fundamenty tej ściany „kwadrantowej”. Aktu założenia dokonał książę Adam Czartoryski, generał ziem podolskich, marszałek Trybunału W.[ielkiego] Ks.[ięstwa] Lit.[ewskiego], komisarz komisji Edukacji Narodowej i poseł wileński na Sejm.

Ścianę wraz z całą przybudówką wyprowadzono od fundamentów przez wszystkie piętra do szczytu Sali Białej. Piaskowiec do ściany kwadrantowej sprowadzono z Bremy morzem do Królewca, skąd Niemnem i Wilią do Wilna.

Kwadrant, mający w promieniu swoim 8 stóp angielskich, zbudował znakomity ówczesny mechanik angielski Ramsden. Kosztował przeszło 1000 czerw.[onych] zł.[otych]. Osadzono go według południka wileńskiego, obliczonego przez astronomów Akademii.

Prowadzący budowę, Knakfus zakończył ją w r. 1788.

Szczególnie piękny jest wygląd zewnętrzny tej przybudówki z jej wieżyczkami i fryzem ze znaków zodiakalnych (z Dziedzińca Poczobutta).

Bowiący po raz ostatni w Wilnie, w przejeździe z Grodna do Petersburga, Stanisław August po obejrzeniu Obserwatorium w d. 20 II 1797 r. wpisał w księdze obserwacji astronomicznych te słowa: „**Com z radością widział, od tego z żalem odchodzę.**” Zachwycali się widokiem Sali Białej również carowie rosyjscy i zwiedzający ją dostojni cudzoziemcy.

//p. 15/ Obserwatorium przetrwało kasatę Uniwersytetu. Z czasem zmienił wygląd strzelisty jego wieży zachodniej przez zniżenie jej i nakrycie kopułą obrotową.

Pożar tej wieży w r. 1876 właściwie położył kres jego istnieniu. Po wywiezieniu najcenniejszych instrumentów i biblioteki astronomicznej do rosyjskiego Pułkowa, wegetowało jeszcze lat kilka, aż wreszcie w d. 1 stycznia 1883 Obserwatorium Wileńskie zostało skasowane, zaś cały jego lokal wraz z Salą Białą oddany do użytku b. Bibliotece Publicznej. Mieściły się³⁵ w niej **Magazyny biblioteczne**, których olbrzymie szafy zasłaniają piękno jej szczegółów architektonicznych.

Za Salą Białą przez podwójne drzwi żelazne w³⁶ portalu wchodzi się do Salki mniejszej niskiej sklepionej, z której przez jedyne szerokie okno ma się widok na ul.[icę] Uniwersytecką i dziedziniec Pałacu Reprezentacyjnego.

Z niej na lewo, wybornie zachowane i dobrze okute drzwi żelazne z czasów Akademii jezuickiej wiodą schodami do **izb górnych** i **wieży zegarowej**, dziś również wypełnionych całkowicie składami książek.

³⁵ „Mieściły się“ užrašyta pieštuku virš išbrauktos frazės: „Odtąd i aż do chwili obecnej mieszczą.“

³⁶ Įterpta viršuje rašalu: „podwójne drzwi żelazne w“.

F3-2373

M. Brenšteinas

Istorinis vadovas po Universiteto viešosios bibliotekos patalpas

Dabartinis **Prieangis**, į kurį įeinama tiesiai iš gatvės, jau 1578 m. buvo naudojamas kaip **lavatorijus**, arba kolegijos prausykla.

Iš jo [t. y. prieangio] kairėje didelės dviverės durys veda į vadinamą **Smuglevičiaus salę**, iki pat Jėzuitų [ordino] kasacijos 1773 m. buvusį kolegijos **refektorijų** ir Akademijos bei vėlesnės Vyriausiosios mokyklos susirinkimų vietą.

1803 m. Vyriausiąją mokyklą reorganizavus į Universitetą, nedelsiant imtasi atnaujinti šią gražiausią jo rūmų salę, anuomet jau gerokai suniokotą. Tą darbą atliko garsus tapytojas ir Vilniaus universiteto profesorius **Pranciškus Smuglevičius**³⁷, kuris senąjį barokinį jėzuitų puošybos stilių pakeitė į anuomet dar buvusį populiarių, nors jau kryptantį savo nuopuolio link, – neoklasiikinį stilių, visą salės vidų padengdamas puošniomis freskomis ir aliejinės tapybos plafonais.

Baigus apdailą rektorius Stroinovskis³⁸ salę patvirtino **Universiteto Aula**, kurioje nuo tol vykdavo visi tokie iškilmingi vieši Universiteto ir jam pavaldžių mokyklų susirinkimai, kaip: mokslo metų atidarymas ir uždarymas, inauguracinės profesorių paskaitos, promocijos, mokslo laipsnių, diplomų teikimas ir pan.

Pirmoji tokia iškilmė įvyko 1804 m. lapkričio 17 d. – į Universiteto katedrą atvykusio profesoriaus Johano Peterio Franko³⁹ viešas pasveikinimas, o

³⁷ Pranciškus Smuglevičius (1745–1807) – įžymiausias klasicizmo dailininkas Lietuvoje.

³⁸ Jeronimas Stroinovskis (1752–1815) – teisininkas, ekonominių disciplinų dėstytojas, Vilniaus universiteto profesorius, Vilniaus vyskupas, Vilniaus universiteto rektorius (1799–1806).

³⁹ Johanas Peteris Frankas (Johann Peter Frank, 1745–1821) – vokiečių gydytojas ir higienistas, Vilniaus universiteto profesorius 1804–1805 m. Atvyko į Vilnių su savo sūnumi, taip pat gydytoju, Jozefu Franku (1771–1842), Vilniaus universiteto profesoriumi, Terapijos klinikos vadovu, su prof. A. L. Bekiu įkūrusiu Vakcinacijos institutą. Jozefo Franko namuose 1805.12.12 buvo įkurta Vilniaus medicinos draugija. Daugiau žr.: Jozefas Frankas, *Atsiminimai apie Vilnių*, iš prancūzų kalbos vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Mintis, 2001.

po ketverių metų, 1808 m. rugsėjo 15 d., – gedulingas (iškilmingas posėdis) susirinkimas, skirtas neseniai mirusių profesorių: kun. Tomo Husaževskio⁴⁰ ir Pranciškaus Smuglevičiaus, – atminimui.

Iš kitų istorinių momentų, kurių regykla buvo ta pati **Aula**, verti atminti: 1812 m. liepos 2 d. – pirmasis Napoleono paskirtos Lietuvos Didžiosios Kuni-gaikštystės valdančiosios komisijos posėdis, 1819 m. – [Adomas] Mickevičius gavo Universiteto diplomą, 1822 m. sausio 21 d. – garsioji prof. Joachimo Lelevelio⁴¹ inauguracinė paskaita, 1825 m. – Julijus Slovackis gavo gimnazijos brandos atestatą ir t. t.

Po Universiteto uždarymo 1832 m., Aula dar dešimtį metų tarnavo Vilniuje veikusiai Medicinos-chirurgijos akademijai, kol galop, panaikinus Akademią, virto dykra, kartkartėmis naudojama viešiemis posėdžiams, antai: 1843 m. joje vyko rinkimai į Vilniaus gubernijos bajorų valdybą ir 1852 m. – Apolinaro Kontskio⁴² – europinio garso smuikininko – du koncertai.

1855 m. buvusi Universiteto Aula atiduota naudoti tais pačiais metais grafo Eustachijaus Tiškevičiaus⁴³ suburtai **Archeologijos komisijai**, kurios didžiai iškilminga inauguracija čionai įvyko sausio 23 d. Žavingas tos salės, užpildytos Komisijos muziejiniiais rinkiniais, vidaus vaizdas liko įamžintas Alberto Žametto⁴⁴ raižinyje, Vilčinskio⁴⁵ *Vilniaus albume*.

1865 m. Tiškevičiaus Archeologijos komisija rusų valdžios buvo panaikinta ir jos vietą užėmė rusų valdžiai pavaldi **Viešoji biblioteka**, atidaryta 1867 m. birželio 5 d. Salė paversta Viešąja skaitykla, sykiu neatpažįstamai pakeitus jos

⁴⁰ Tomas Husaževskis (Tomasz Hussarzewski, *Prus herbo*, 1732–1807) – istorikas, Vilniaus Vyriausiosios mokyklos profesorius. Gimęs Varšuvoje, kilęs iš lietuvių šeimos, priklausė misionierių ordinui.

⁴¹ Joachimas Lelevelis (Joachim Lelewel, 1789–1861) – lenkų istorikas, kartografas, geografas, kultūros istorikas, vienas iš Europos numizmatikos pradininkų, pedagogas, Vilniaus, Krokuvos ir Briuselio universitetų profesorius, graviūrų meistras, revoliucionierius.

⁴² Apolinary Kątski, Apollinaire de Kontski (1825–1879) – lenkų smuikininkas ir kompozitorius, muzikos pedagogas.

⁴³ Grafas Eustachijus Tiškevičius (1814–1873) – istorikas, kolekcininkas, archeologas, Lietuvos archeologijos pradininkas, Vilniaus laikinosios archeologinės komisijos ir Vilniaus senienų muziejaus steigėjas.

⁴⁴ Albertas Žametas (Albert arba Wojciech Żamett, 1821–1876) – gimęs Vilniuje, lenkų dailininkas, tapytojas, teatro dekoratorius.

⁴⁵ Jonas Kazimieras Vilčinskis (1806–1885) – gydytojas, kolekcininkas, kultūros veikėjas, Vilniaus laikinosios archeologinės komisijos narys, garsiojo *Vilniaus albumo* leidėjas.

interjero išvaizdą. Švietimo apygardos kuratorijos įsakymu piešimo mokytojas Vilniaus mokyklose **Griaznovas**⁴⁶ senuosius klasikinius Smuglevičiaus piešinius pakeitė rusiško-bizantiško stiliaus ornamentu. Taip pat anuomet nuo skliautų buvo nuplėšti ir sunaikinti 3 dideli plafonai, Smuglevičiaus nutapyti aliejiniais dažais ant drobės.

Tokią ją rado atgimusio Stepono Batoro universiteto vadovybė 1919 m. tą akimirką, kai perėmė į savo valdžią buvusią rusišką Viešąją biblioteką, tais pačiais metais reorganizuotą į Universiteto biblioteką.

Nuo tol ji paeiliui tarnavo kaip **Profesorių** ir kaip **Bendroji skaitykla**, kol 1929 m. pono Jurgio Hoppeno⁴⁷ rekonstruota atgavo savo senąją išvaizdą. Nuo sienų ir skliautų pašalinus tinką, po juo rasti Smuglevičiaus freskų pėdsakai, su visu pietizmu restauruoti. Tačiau buvo neįmanoma atkurti rusų sunaikintų trijų plafonų. Užtat centrinio plafono vietoje po tinku skliaute rastas 1804 m. Smuglevičiaus uždengtas didelis XVIII a. vidurio paveikslas, taigi – iš jėzuitų Akademijos laikų, vaizduojantis Dievo Motiną, savo apsiaustu pridengiančią prie jos kojų besiglaudžiančius vienuolius. Hoppeno rekonstruotas paveikslas užima centrinę vietą lubose. Visiškai naujas yra Viešpaties Jėzaus atvaizdas priešais įėjimą į salę. Jį taip pat nutapė Hoppenas.

Rekonstruota Smuglevičiaus salė pirmą kartą visuomenei buvo parodyta per jubiliejinę Universiteto parodą, vykusią joje 1929 m. spalio 9–11 d. Šiandien salė skirta inkunabulams ir vertingiausiems Bibliotekos spaudiniams laikyti.

Iš to paties prieangio, tiesiai nuo gatvės, įeiname į **Laikraščių skaityklą**, kurioje pagal dabartinį jos pavidalą sunku numanyti, kad pirmajame XIX šimtmečio ketvirtyje čia tilpo dviejų vietų Universiteto arklidė ir vežiminė. [Visi jos langai išeina į **Sarbievijaus kiemą**.]⁴⁸ Po Universiteto uždarymo iki 1861 m. rugsėjo 21 d. čia veikė gimnazijos mokinių konvikto virtuvė, vėliau, iki 1883 m., – rusų Viešosios bibliotekos Rankraščių saugykla ir galop – jos prižiūrėtojų⁴⁹ gyvenamosios patalpos.

⁴⁶ Vasilijus Vasiljevičius Griaznovas (?–1909) – XIX a. II pusės rusų dailininkas Vilniuje.

⁴⁷ Jurgis Hoppenas (Jerzy Hoppen, 1891–1969) – tapytojas, grafikas, pedagogas, dailės istorikas ir konservatorius.

⁴⁸ Rankraštyje sakinyš išbrauktas.

⁴⁹ Orig. *woźnych*. *Woźny* – kurjeris, pasiuntinys, istoriškai – smulkus teismo pareigūnas, tekūnas, antstolis (lot. *ministerialis generalis*). Senuosiuose žodynuose (W. Doroszewskio red.) *woźny* pateikiamas sinonimas *pedel*, *bedel* – *woźny w szkole*). M. Fasmeris (rusų k.) nurodo, kad žodis kilęs iš vokiško *Pedell* (iš vid. lot. *bidellus*) ir reiškia mokyklos sargą

Pirmajame aukšte, toliau nuo įėjimo, sukame į dešinę ir, aplenkę į viršų vedančius laiptus, palypėję kelias pakopas, įeiname į **Rūbinę**, kuri XIX a. senojo Universiteto laikais buvo **Šokių ir fechtavimosi salė**, o šių menų akademinį jaunimą mokė etatiniai *metrai*⁵⁰. Nuo 1855 m. čia tilpo Archeologijos komisijos biuras, nuo 1867 m. iki 1919 m. – buvusios Viešosios bibliotekos kanceliarija. Po 1919 metų čia laikinai buvo įsikūrusi Profesorių ir naujų laikraščių skaitykla.

Iš Rūbinės mažu koridoriuku einame į **Knygų skolinimo skyrių** sykiu su jo biuru, perdarytais iš senųjų Universiteto sandėlių.

Lygiai iš tokių pačių sandėlių mūsų laikais atsirado **Katalogų salė** su langais, išeinančiais į Skargos kiemo galeriją ir gražų Akademijos Šv. Jono bažnyčios frontoną.

Greta šios [Katalogų] salės su įėjimu iš Knygų skolinimo salės yra **Profesorių skaitykla** su vaizdu į Počobuto kiemelį, perdaryta iš patalpų, kuriose kadaise gyventa senojo Universiteto profesorių.

Sugrįžę per Rūbinę į Prieangį, kopiname stačiais 35 pakopų laiptais į antrąją aukštą ir čionai prie paties įėjimo į koridorių, dešinėje pusėje, randame **Bibliografinio biuro** duris; šviesi, skliautuota jo salė su langais į Sarbievijaus kiemą iki 1819 m. buvo **Skaitymo kabinetas** (išliko įrašas ant sienos viršum durų), po to tapęs viena iš gausių **Mineralogijos salių**, saugojusių Universiteto rinkinius. Kurį laiką, iki 1934 m. gruodžio 12 d., čia buvo įsikūręs Universiteto bibliotekos Katalogų biuras.

Iš to paties koridoriaus įeinama į dabartinę **Bendrąją skaityklą**, įsikūrusią didelėje salėje virš buvusio jėzuitų refektorijaus, irgi tokio paties dydžio. Skliautai, dėl sustiprinimo sujungti penkiais ilgais geležies skersiniais, suteikia jai originalią išvaizdą. 1560 m. tai buvo *Hypocaustum commune*⁵¹, arba bendra vienuolių menė. XVIII a. – Jėzaus Draugijos akademijos laikais ir vėliau, Vyriausiosios mokyklos ir Universiteto laikais, joje įsikūrė Akademijos biblioteka, o 1819 m., po šios perkėlimo į dabartinę SBU⁵² Kolonų aula,

ar durininką. Brenšteino vartojamo žodžio prasmė labiausiai atitiktų ikirevoliucinės Rusijos ir kitų šalių mokslo įstaigų (čia – Viešosios bibliotekos) prižiūrėtoją, prievaizdą (*Большой юридический словарь. Академик.ру. 2010*). Dar žr. Arvydo Pacevičiaus straipsnio „Nusikaltimo anatomija: nebaigta XIX amžiaus byla apie knygų vagystę iš Vilniaus universiteto bibliotekos“, in: *Knygotyra*, 2008, Nr. 51, p. 258, išn. 18.

⁵⁰ Sen. – mokytojas, iš pranc. *maître*. Paprastai fechtavimo, kalbų, šokių ar muzikos.

⁵¹ *Hypocaustum* – „šildomas, kūrenamas“; *hypocaustum commune* – bendros šildomos patalpos.

⁵² SBU – Stepono Batoro universitetas.

virto Mineralogijos sale iki tol, kol šie rinkiniai, Universitetą panaikinus, buvo išgabenti iš Vilniaus.

Nuo 1855 iki 1865 m. ji priklausė Tiškevičiaus Archeologinės komisijos muziejui ir iki 1919 m. talpino išimtinai gamtos rinkinius, savo ruožtu priklausiusius aukščiau minėtai Komisijai, o nuo 1867 m. – rusų valdomos Viešosios bibliotekos muziejui. 1919 m. gamtos rinkiniai atiteko Vilniuje steigiamo SBU Gamtos muziejaus nuosavybei, o kai salė po jų ištuštėjo, ilgesnį laiką buvo užimta Viešosios universiteto bibliotekos Katalogų biuro, kol 1928 m. perduota dabartinei Bendrajai skaityklai. Dar 1773 m. [ši salė] buvo gausiai išpuošta stiuko lipdiniais, kurie per vėlesnius restauravimus sunaikinti. Vienintelis Vyriausiosios mokyklos atminimas, išlikęs iki mūsų laikų, – rytinėje sienoje arčiau durų įmūryta akmeninė lentelė su joje įrėžtu lotynišku 1790 m. įrašu, skirta kun. **Jono Vicherto**⁵³, Livonijos kustodo, atminimui; jis nemažą savo turtą maldingu testamentu užrašė šios mokyklos reikmėms. (Šiuo metu lentelė uždengta spintomis iš Parankinės bibliotekos.)

Toliau, užkopę laiptais į antrą [t. y. trečią – I. K.] aukštą, iškart sukame į dešinę – per skliautuotą, langais iki pat grindų salę – į **Rankraščių salę**, esančią viršum ką tik minėtos Bendrosios skaityklos. Ją puošia kesonų lubos su viduje ištapytomis rozetėmis ir visą salę apjuosiantis baltas augalinis frizas žydrame fone. Tą frizą, atrastą 1919 m. po tinku, rekonstravo prof. Ruščicas⁵⁴. Pasak tradicijos, šios lubos yra Vilniaus universiteto architektūros profesoriaus Mykolo Podčašinskio⁵⁵ XIX šimtmečio pirmojo ketvirčio kūrinys.

Anksčiau, Vyriausiosios mokyklos laikais, 1785 m., ši salė rektoriaus Počobuto buvo perdaryta į **Gamtos mokslų istorijos kabinetą** dėl atvykstančio

⁵³ Jonas Vichertas (Jan Wichert, Wihert, 1743–1791) – Livonijos kustodas, poetikos ir retorikos profesorius, dovanojęs Akademijai savo brangią mineralų kolekciją su sąlyga, kad tuometiniame Akademijos nepasiturinčių bajorų konvikte Veichertų arba jų giminės vardui visada būtų garantuojamos dvi vietos. (*Historia szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem... przez Józefa Łukaszewicza*, t. 2, Poznań, 1850, p. 478.)

⁵⁴ Ferdinandas Ruščicas (1870–1936) – tapytojas, grafikas, dekoratorius ir pedagogas, XX a. pradžios Vilniaus meninio gyvenimo organizatorius.

⁵⁵ Brenšteinas apsiriko dėl vardo. Iš tikrųjų tai Karolis Podčašinskis (1790–1860) – architektas, architektūros teoretikas, vėlyvojo klasicizmo atstovas, romantizmo architektūros pradininkas Lietuvoje. Mykolas Podčašinskis (Michał Podczaszyński, 1800–1835) – lenkų žurnalistas, literatūros kritikas, laisvasis mūrininkas, trumpai mokėsis Vilniuje.

į Vilnių garsaus profesoriaus Georgo Forsterio⁵⁶ ir tokia išliko iki Universiteto panaikinimo 1832 m. Nuo 1867 m. iki 1919 m. joje buvo laikomi istoriniai buvusios caro valdžios [administruojamos] Viešosios bibliotekos muziejaus rinkiniai, kelerius metus ji buvo naudojama kaip **Bendroji skaitykla** atkurtoje Viešojoje bibliotekoje, ir nuo 1924 m. atlieka dabartinę savo paskirtį kaip **Rankraščių ir raizinių skyrių** saugojimo vieta.

Išėję iš Rankraščių salės, pro įstiklintas duris įeiname į penkių patalpų anfiladą⁵⁷, kurios iki 1832 m. taip pat buvo **Mineralogijos kabinetai**. Pirmojoje patalpoje įsikūręs **Saugyklų biuras**, o kitose – pačios **Knygų saugyklos**, kurias perėję patenkame į ilgo su vienu langu **koridoriaus** galą, su 10 kambarių išilgai jo pietinės sienos, – savo laiku juose atitinkamai gyveno vienuoliai jėzuitai ir Universiteto profesoriai iki 1832 m.

Antrojoje XIX šimtmečio pusėje [jie] virto dabartinėmis Knygų saugyklomis. Koridoriaus gale, iš abiejų lango pusių, yra dvi mažos patalpėlės, kitados jungusios tėvų jėzuitų kolegiją su akademinės Šv. Jono bažnyčios choru, dalį jos apsidės galima matyti pro tą patį langą. Dabar kairioji patalpėlė prieina iki klebonijos.

Dabartinis **sekretoriatas**⁵⁸ pirmajame XIX a. ketvirtyje buvo viena iš **Tapybos piešinių salių**, kurioje, ko gero, mokė Rustemas⁵⁹. **Direktoriaus kabinetas**, į kurį įeinama iš sekretoriato, yra galinė senojo vidinio koridoriaus dalis, už kurio – nuostabi kvadratinė salė su skliaustomis kupolo formos lubomis ir trimis langais su vaizdu į Šv. Jono bažnyčios frontoną.

Dabar tai tik viršutinė senosios, per du aukštus siekusios, tėvų jėzuitų **Kolegijos koplyčios** dalis. Dar 1773 m. joje buvo altorius su kolonomis ir sidabrine ciborija. Visą skliautą anuomet dengė sodrus augalinis ornamentas, nutapytas XVII a. pabaigos *fresco-secco* barokiniu stiliumi su centriniu plafofiniu paveikslu, vaizduojančiu šv. Stanislovą Kostką, studijuojančio jaunimo globėją, plačiuose gipsiniuose rémuose. Iš sieninių freskų išliko tik rokokinių paveikslų pėdsakai šoninėse nišose.

⁵⁶ Johanas Georgas Forsteris (Johann Georg Adam Forster, Förster, 1754–1794) – gamtininkas, antropologas, keliautojas, rašytojas, 1784–1787 metais Vilniaus universitete dėstė mineralogiją, botaniką, zoologiją, paleontologiją. Žr. *Georgo Forsterio laišakai iš Vilniaus*, sudarė, iš vokiečių kalbos vertė ir paaiškinimus rengė Jonas Kilius, Vilnius: Mokslas, 1988.

⁵⁷ *Anfiladà* [pranc. *enfilade*] – eilė pereinamų patalpų arba aikščių, išdėstytų pagal vieną ašį.

⁵⁸ Pieštuku viršuje – Knygų skyrius.

⁵⁹ Jonas Rustemas (1762–1835) – žymiausias XIX a. I pusės Vilniaus dailininkas, Vilniaus universiteto Piešimo ir tapybos katedros profesorius.

Pirmajame XIX šimtmečio ketvirtyje ta salė [t. y. koplyčia] horizontaliai padalyta į dvi sales, šalia jau minėtos anksčiau (sekretoriato) buvo antra **Tapybos piešinių salė**. Vėliau, nuo XIX a. vidurio iki 1920 m., priklausė Valstybės archyvu ir galop, po Jurgio Hoppeno rekonstravimo, 1930 m. buvo atiduota saugoti 1925 m. iš Kurniko⁶⁰ atvežtiems neįkainojamiems Joachimo Lelevelio rinkiniams, susidedantiems iš jo kartografinės kolekcijos ir asmeninės bibliotekos.

Baltoji, arba **Astronomijos salė**, – vienas iš įdomiausių pasaulietinės architektūros paminklų Vilniuje, neoklasikinio stiliaus, iš Stanislovo Augusto epochos. Daro įspūdį monumentalia savo interjero išvaizda, užima visą trečią aukštą išsikišusio į vakarų pusę sparno.

Šeši masyvūs pilioriai, aplink palei skliautus sujungti arkomis, uždarois voliutais su didelėmis konsolėmis, dalija salę į tris navas, suteikdami jai šventovės rimties.

Plokščios lubos įrėmintos gipsine buazerija⁶¹. Šachmatinės plytelių grindys – iš suomiško granito. Keturiolika didelių langų: po septynis išilgai šoninių – pietinės ir šiaurinės – sienų į baltą vidų įleidžia apšviesti šviesos.

Tiesiai prieš išėjimo laiptus, galinėje sienoje, – įspūdingas **portalas** į kitą salę. Ant jo, tarp triglifų ant metopų, – keturi Zodiako ženklai: **Avinas**, **Vėžys**, **Svarstyklės** ir **Ožiaragis**. Portalo viršūnės trikampyje – gipsinis medalionas su Stanislovo Augusto⁶² galva. Kitados ant trikampio skydo buvo pavaizduotos dvi pusiau gulinčių moterų figūros, viena jų – Diana – laikė medalioną su fundatorės Puzinienės atvaizdu, o Uranija jį vainikavo laurais.

Iš abiejų portalo šonų, sienoje, – dvi plačios, žemos arkinės nišos ir du dideli susklasti kriauklės pavidalo įdubimai, kuriuose seniau stovėjo kolonos su biustais.

Baltoji salė yra architekto, jo karališkosios malonybės lauko kariuomenės kapitono [Martyno] Knakfuso⁶³ (mirusio po 1794 m.) kūrinys. Atsirado iš Elž-

⁶⁰ Kurnikas (Kórnik) – miestas Vakarų Lenkijoje. *Bibliotheca Cornicensis* – viena iš žinomiausių Lenkijos bibliotekų, 1828 m. įsteigta lenkų politinio veikėjo ir menų mecenato Tito Dzialinskio (Tytus Adam Działyński).

⁶¹ Pranc. *boiserie* – plokštė, skydas.

⁶² Stanislovas Augustas Poniatovskis (1732–1798) – paskutinis Abiejų Tautų Respublikos karalius.

⁶³ Martynas Knakfusas (Marcin Knakfus, prieš 1742–po 1821) – lenkų kilmės Lietuvos vėlyvojo Baroko ir ankstyvojo klasicizmo architektas, Lauryno Gucevičiaus mokytojas.

bietos Oginskytės-Puzinienės⁶⁴, Mstislavlio kaštelionienės, fundacijos, skirtos Astronomijos observatorijai prie jėzuitų Akademijos.

Jos statybą viršum antrojo senosios kolegijos pastato 1753 m. pradėjo jėzuitas Tomas Žebrauskas⁶⁵ – Vilniaus akademijos matematikos profesorius ir astronomas. Virš salės, dviejuose jos galuose, rytiniame ir vakariniame, stovėjo du laikrodžio ir observacijos bokštai.

Naujoji observatorija turėjo būti įrengta jau 1766 m., kai Puzinienė apdovanojo ją nauju testamentiniu užrašymu, skirtu instrumentams ir bibliotekai, o 1767 m. karalius Stanislovas Augustas suteikė jai Karališkosios [observatorijos] titulą.

Šiaip ar taip, [Jėzuitų] ordino kasacijos metu 1773 m. mūsų Baltoji salė jėzuitų buvo perduota Počobutui⁶⁶ jau užbaigta. Tuo metu taip pat jau egzistavo ir išoriniai *al fresco* paveikslai ant šiaurinės šios salės sienos (nuo bibliotekos skverelio), virš langų tarp matematinių-astronominių emblemų vaizduojantys 6 planetas: **Merkurijų, Venerą, Žemę, Marsą, Jupiterį ir Saturną** su **Saule** centre. **Urano** nebuvimas tarp planetų patvirtina, kad paveikslas atsiradęs prieš 1781 m., kada Heršelio⁶⁷ jis tik buvo atrastas. Stropiai rusų užtinkuotos, 1929 m. šios freskos buvo atrastos ir pono Mariano Sloneckio⁶⁸ rekonstruotos.

⁶⁴ Kunigaikštienė Elžbieta Oginskytė-Puzinienė (1690–1768) – Vilniaus jėzuitų akademijos Astronomijos observatorijos fundatorė.

⁶⁵ Tomas Žebrauskas, SJ (1714–1758) – Lietuvos astronomas, architektas, matematikas, Martyno Počobuto mokytojas, Vilniaus universiteto astronomijos observatorijos įkūrėjas.

⁶⁶ Martynas Počobutas-Odlanickis, SJ (1728–1810) – LDK astronomas, matematikas ir švietėjas. Baigė statyti Astronomijos observatoriją Vilniuje, pirmasis jos direktorius. Jo plunksnai priklauso ir garsusis lotyniškas įrašas observatorijos sienoje: *addidit antiquo virtus nova lumina coelo*, tik jo autorystė kažkodėl paskutiniu metu dažnai priskiriama Antikos poetui Vergilijui. Tačiau Počobutas pats taip puikiai lotyniškai eiliavo, kad astronomas Janas Sniadeckis šį įrašą prilygino Vergilijaus eilėms dar 1810 m. birželio 30 d. pasakytoje kalboje. Pamėginau atsekti, kaip šis pasakymas plito: paaiškėjo, jog mūsų gerbiamas ir mėgstamas populiariojo „Pasivaikščiojimo po Vilnių“ autorius Adomas Honoris Kirkoras perėmė šią klaidingai interpretuojamą frazę iš M. Gusevo rusų kalba parašytos astronomijos observatorijos istorijos, o kiti, vis pakartodami, išplatino.

⁶⁷ Viljamas Heršelis (William Herschel, 1738–1822) – vokiečių kilmės anglų astronomas, žvaigždžių astronomijos pradininkas. 1781 m. savo teleskopu atrado septintąją Saulės sistemos planetą – Uraną.

⁶⁸ Marianas Sloneckis (Marian Słonecki, 1886–1969) – tapytojas ir dailės kūrinių konservatorius, gimęs Vilniuje.

Reikia pridurti, kad 1777 m. Počobutas šioje observatorijoje pastebėjo danguje iki jo nežinotą žvaigždžių konsteliaciją, kurią karaliaus garbei pavadino „Poniatovskių veršeliu“⁶⁹.

Baltosios salės pietinės sienos centre, vietoje dviejų langų, pakeistų įstiklintomis durimis, yra pristatyta nedidelė patalpa su dviem kupoliniais bokšteliais kampuose, su atviromis kiaurymėmis lubose ir mūrine skersine siena per patį vidurį, su prie jos pritvirtintu sieniniu kvadrantu. Tai likučiai [pastato] dalies, pristatytos prie senosios observatorijos po 1782 m.

Su ypatinga iškilme, muzika ir choralinėmis giesmėmis, dalyvaujant karališkiesiems astronomams eksjėzuitams – rektoriui Martynui Počobutui-Odlia-nickiui ir Fizikos kolegijos prezidentui Tomui Streckiui⁷⁰ – 1782 m. rugpjūčio 26 d. po šios kvadranto sienos pamatais buvo padėtas kertinis akmuo. Akmenį padėjo kunigaikštis Adomas Čartoriskis⁷¹, Podolės žemių generolas, LDK Tribunolo maršalka, Tautinės edukacijos komisijos komisaras ir Vilniaus pasiuntinys į Seimą.

Siena sykiu su visu priestatu pastatyta nuo pamatų per visus aukštus iki Baltosios salės viršaus. Smiltainis kvadranto sienai iš Brėmeno jūra atgabentas į Karaliaučių, iš kur Nemunu ir Nerimi – į Vilnių.

Kvadrantą, savo spinduliu siekiantį 8 angliškas pėdas, pastatė anuomet garsus anglų mechanikas Ramsdenas⁷². Kainavo per 1000 raudonųjų auksinų⁷³. Nustatytas jis pagal Vilniaus dienovidį, apskaičiuotą Akademijos astronomų. Vadovavęs statybai Knakfusas ją pabaigė 1788 m.

⁶⁹ *Taurus Poniatovii, Taureau Royal de Poniatowski*, 1778 m. pripažinta Londono ir Paryžiaus mokslų akademijų.

⁷⁰ Brenšteinas nurodo klaidingą vardą. Iš tikrųjų tai astronomas Andriejus Streckis (Andrzej Strzecki, 1737–1797) – SJ, karališkojo astronomo Počobuto asistentas ir Vilniaus akademijos Filosofijos fakulteto asistentas. Nuo 1774 m. – karališkasis astronomas. Astronomijos profesorius ir Fizikos kolegijos prezidentas Vilniaus Vyriausiojoje mokykloje 1781–1789 m., apdovanotas medaliu *Bene Merentibus*.

⁷¹ Kunigaikštis Adomas Čartoriskis (Adam Kazimierz Czartoryski, 1734–1832) – LDK bajoras didikas, Abiejų Tautų Respublikos valstybės ir karinis veikėjas.

⁷² Ramsdenas (Jesse Ramsden, 1735–1800) – anglų astronomijos ir mokslinių prietaisų meistras. 1777 m. Universiteto tuometinio rektoriaus Počobuto pastangomis Vilniaus astronomijos observatorijai įsigytas Ramsdeno pasažinis instrumentas bei sieninis dienovidinis kvadrantas.

⁷³ Auksinas – auksinė, vėliau sidabrinė moneta: raudonasis auksinas – 32 grašiai (lietuviškas), 30 grašių (lenkiškas).

Ypač graži šio priestato išorė su bokšteliais ir frizu su Zodiako ženklais (iš Počobuto kiemelio).

Paskutinį kartą viešėdamas Vilniuje, pakeliui iš Gardino į Peterburgą, Stanislovas Augustas po to, kai apžiūrėjo observatoriją, 1797 m. vasario 20 d. astronominių stebėjimų knygoje įrašė šiuos žodžius: „Tai, ką su džiaugsmu regėjau, nuo to su liūdesiu pasitraukiu.“ Baltosios salės reginiu taip pat žavėjosi rusų carai ir ją aplankę garbingi svetimšaliai.

Observatorija atlaikė Universiteto panaikinimą. Ilgainiui buvo pakeista jos iškilus vakarinio bokšto išvaizda, jį pažeminus ir apdengus apskritu kupolu.

Būtent šio bokšto gaisras 1876 m. ir užbaigė jos egzistavimą. Vertingiausias instrumentus ir astronomijos biblioteką išvežus į Rusijos Pulkovą⁷⁴, dar kelerius metus vegetavo, kol galiausiai 1883 m. Vilniaus observatorija buvo panaikinta, o visos jos patalpos sykiu su Baltąja sale atiduotos buvusiai Viešajai bibliotekai naudoti.

Nuo tol iki dabartinio momento joje įsikūrusios Bibliotekos saugyklos, kurių milžiniškos spintos užstoja jos architektūrinių detalių grožį.

Už Baltosios salės pro dvivėres geležines duris portale įeinama į mažesnę, žemais skliautais salytę, iš kurios pro vieną platų langą matyti vaizdas į Universiteto gatvę ir Režentacinių rūmų kiemą.

Iš jos kairėje pusėje jėzuitų Akademijos laikų geležinės puikiai išsilaikiusios ir gerai apkaustytos durys laiptais veda į viršutines patalpas ir laikrodžio bokštą, šiandien taip pat visiškai paverstus knygų sandėliais.

⁷⁴ Frydrichas Georgas Vilhelmas Struvė 1839 m. įsteigė Pulkovo observatoriją prie Sankt Peterburgo.

/p. 16 r/

Wypadki ważniejsze w Bibliotece

Z litewskiego tłum.[aczył] M.[ichał] Br.[ensztein] 15 lipca 1919 r.

Tłumaczenie z Dziennika, który prowadził jak utrzymuje dla siebie tylko prywatnie pastor Szepetys, najprzód dyrektor (od 24 Gr.[udnia] r. 1918), następnie wicedyrektor Wil.[eńskiej] Biblioteki Publicznej, później przemianowanej na Centralną Książnicę Litwy.

/p. 1 r/ Biblioteka pod rządami rosyjskim i niemieckim.

Za panowania rosyjskiego biblioteka nosiła nazwę „Wileńskiej Biblioteki Publicznej”. Taką nazwę posiadała również za rządów niemieckich i w ciągu całego czasu okupacji (1915–1918).

Niemcy przed swym opuszczeniem Litwy i Wilna oddali „Bibliotekę Publiczną” czasowemu rządowi litewskiemu.

Oddanie Komisji Litewskiej.

D. 24 grudnia 1918 r. naczelnik biblioteki Te Gude klucze od biblioteki doręczył Komisji Litewskiej, w której skład wchodziły osoby następujące: Czepinskis, dr. Basanawiczius, ks. J. Szepetys, Purenas i Januajtis. Komisja Litewska, przymując bibliotekę pod swoją pieczę, spisała protokół, tudzież poczyniła zarządzenia następujące:

Z protokołu.

Sala-czytelnia A. Z 9-ciu gablot wszystko wyjęte, zaś w 3-ch gablotach wybite szyby.

Książek brak w szafach NN 12, 41, 45, 46, 47, 48, 49 i 50; w szafie N 45 – 1 półka. Szafa przy drzwiach zupełnie próżna. W dwóch oknach wybite szyby.

W kancelarii i pokoju za kancelariją – największy nieporządek: książki i czasopisma są zrzucone na stoły, podłogę etc.

⁷⁵ Ši rankraščio dalis pridėta prie VUB Rankraščių skyriuje saugomo F3-2373 dokumento [M. Brensztein, *Przewodnik po lokalu Uniw. Bibl. Publicznej*], skiriasi lapų numeracija (prasideda nuo 1).

Pokój D. Brak książek w szafach NN 5, 7, 8 i 9. Cztery gabloty próżne.

/p. 2 v/ Pokój E. Brak w szafie N 1 siedmiu półek, tudzież w szafach NN 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17 i 18.

Pokój Z. Brak książek w szafach NN 10, 23, 33 i 34 oraz w szafach N 35 – 5 półek, 36 – 7 pół.[ek], 37 – 4 pół.[ek], 38 – 4½ pół.[ki] i 39 – 2 półek.

Pokój K. Z jednej gabloty wyjęto medale.

Pokój M. Książek brak w szafach NN 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 i 39. Dwie gabloty próżne.

W izdebce na lewo od pokoju M – katalogi.

Izdebka z prawej strony – pusta.

Pokój H. Książek brak w szafach NN 19, 20, 22, 23, 24 i 25.

Pokój O. Z 6-ciu stołów wszystko zdjęte.

Pokój II. Ze stołu wszystko zabrano.

Pokój I. Brak książek w szafach NN 25, 26, 29, 35, 38, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 52, 53, 58, 61, 62, 63 i 64.

Pokój B. Brak książek w szafie N 5 – półek 8. Całkiem próżne szafy NN 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 i 21.

Pokój B-sala. Szafy od rękopisów całkiem próżne NN 1, 2, 3, 4, 9, 10, 16 i 17. Brak książek w szafach NN 2, 3 i 4; N 11 – 8 półek, NN 18, 24, 26, 27, 57, 58, 59, 60, 62, 70, 73, 74 i 75, zupełnie wypróżniona szafa N 76.

Pokój P. Brak książek w szafach NN 3, 4, 8, 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 i 27.

Pokój C. Brak książek w szafach NN 2, 3, 4, 5, 6, 8, 12, 17 i 19.

/p. 3 r/ W innych izbach książki leżą zrzucone na podłódze, drabinach itp.

Zarząd biblioteki.

Zarządzającym biblioteki został mianowany w d. 24 grudnia przez czasowy rząd litewski ks[ia]dz J. Szepetys.

Ochronę i dozór powierzono p. Veidełasowi.

Ks. Szepetys i Veidełas niezwłocznie przystąpili do porządkowania: książki i czasopisma zrzucone na stołach i podłódze, zaczęli zbierać i układać na miejscach oznaczonych. Do d. 6 stycznia 1919 r. uporządkowano pokoje D, E, Ж, З, II i K.

Od d. 6 stycznia objęła rządy nowa władza rew[olucyjna]-robotn[icza]-włósciańska. Komisarz oświaty W. Birżyszka dozór nad biblioteką powierzył

temuż J. Szepetijowski, który wspólnie z Veidelasem dalej kontynuowali rozpoczętą pracę.

Nowy kierownik.

D. 14 stycznia do biblioteki przybył p. Łasunskis i oświadczył J. Szepetysowi, że został mianowany przez Komitet rewolucyjny zarządzającym „Biblioteki publicznej”. D. 15 stycznia przybył już ze zmienionym etatem pracowników i rozpoczął układanie książek na przeznaczone miejsca. Pracował do d. 17 stycznia.

J. Szepetys znowu zostaje zarządzającym.

W d. 17 stycznia odwiedził bibliotekę komisarz oświaty W. Birżyszka i Łasaniskisa [?] wraz z jego personelem zwolnił od sprawowanych obowiązków, pozostawiając J. Szepetysa i nadal na stanowisku zarządzającego biblioteką.

/p. 4 v/ Giedra.

W tymże dniu współpracownikiem biblioteki został mianowany student Giedra. Rozpoczęte prace około uporządkowania biblioteki.

Rabusie.

W tymże czasie wdarli się do muzeum i biblioteki żołnierze czerwonej armii. Po raz pierwszy włamali się przez drzwi do sali E, a następnie do muzeum, skąd ukradli niektóre przedmioty. Po raz drugi włamali się z korytarza archiwum przez okno, wyłamawszy kratę żelazną, i ukradli 3 dywany i skórę.

Nieporządek.

Żołnierze czerwonej armii, mieszkający na pierwszym piętrze, w jednym z pokoiów urządzili ustęp, wskutek czego zaczęło przeciekać przez sufit i zasmrodziło bibliotekę.

Piotrowicz.

D. 28 stycznia został mianowany nowy współpracownik Piotrowicz.

Prof. Wolteris.

D. 30 stycznia nowym dyrektorem „Litewskiej Biblioteki Centralnej” został prof. Wolteris, zaś jego pomocnikiem J. Szepetys.

Dowojna-Sylwestrowicz.

D. 1 lutego został przyjęty na służbę Dowojna-Sylwestrowicz jako kierownik działu polskiego.

Kordzikowski.

D. 15 lutego przyjęto Kordzikowskiego na stanowisko sekretarza biblioteki.

/p. 5 r/ Prusiewicz.

D. 15 lutego został przyjęty na służbę p. Prusiewicz jako kierownik działów niemieckiego i łotewskiego.

Biblioteka Murowjewowska⁷⁶.

Z muzeum Murawjewowskiego przeniesiono do Biblioteki Litewskiej Bibliotekę Murawjewowską w liczbie ok. 1 ½ tysiąca książek. Książki zostały złożone w izdebce za kancelarią z powodu braku miejsca w salach z książkami.

Przywieziono 75 tomów, pozostawionych przez Niemców w domu przy ul. [i. e. przy Bakszcie].

Zalberg.

D. 1 marca przyjęto na służbę Zalberga, jako kierownika działu żydowskiego.

Nabyte do d. 8 marca książki.

Do tego czasu kupiono ogółem książek – 1099, tytułów w 1239 tomach, w tym w jęz. [yku] niemieckim 360–430 tt., litewskim 176–178, rosyjskim 335–355, polskim 107–115, angielskim 1–1, białoruskim 34–37, francuskim 4–4; map 7–12; czasopism (tygodn., miesięczn.) 48–293; czasopism 5–5, rycin 7–7; albumów 2–2.

Wyasygnowane sumy.

Do d. 8 marca wyasygnowały: Taryba Litewska – 400 rb. i Komisarjat 2000+5000+5000=12 000 rb.

Kradzież.

Między 8 a 10 marca złodziej wyłamał drzwi do pokoju Б tzw. „Белый залъ” i wykradł około 15-tu tomów encyklopedii rosyjskiej Brokhauza.

⁷⁶ Taisyta.

/p. 6 v/ Znalezienie książek.

Tomy encyklopedji Brockhauza znaleziono: uczniowie gimnazjum polskiego, którzy książki te wyciągnęli, złożyli je na *belingis* (?), zwrócono je też z gimnazjum d. 15 marca.

Dział informacyjny.

D. 15 marca w sali czytelnianej zgromadzono dział informacyjny: zebrano encyklopedie, słowniki etc.

Odmowa zwrotu książek, rękopisów i dzieł⁷⁷ sztuki.

Hołownia wysłany przez komisariat Oświaty do Moskwy i Petersburga dla odebrania i zwrócenia zagrabionych i wywiezionych z Wilna przez dawny rząd rosyjski litewskiego mienia narodowego, jako to książek, rękopisów i dzieł sztuki, powrócił. Obecny rząd rosyjski odmówił mu wydania i uczynił zadosyć słusznemu żądaniu rządu Litwy.

Julia Łozorajtisówna.

D. 25 marca 1919 r. przyjęta w poczet współpracowników Julia Łozorajtisówna na miejsce ustępującego Giedry.

Znalezienie katalogów.

D. 2 kwietnia podczas oglądania sąsiadującej z Archiwum Centralnem izdebki znajdującej się przed pokojem M, niemającej nazwy i zupełnie pustej, między g.[odziną] 2 a 3-cią popołud.[niu] po oderwaniu podłogi znaleziono:

- 1) Systematyczny katalog kartkowy,
- 2) 3 obrazy,
- 3) Maszynę do pisania,
- 4) 1 nabój, 3 karabiny, 4 kaski niemieckie, 3 bagnety i 3 puste gilzy.

/p. 7 r/ Zawiadomiono natychmiast o tem komisariat. Przybył komisarz Birżyszka i obejrzał znalezione przedmioty.

Książki z „O. П. E.“

D. 8 kwietnia przeniesiono pierwszą partję książek z „O. П. E.“ (Общества Просвещенія Евреевъ), 227 książek b. II gimnazjum.

⁷⁷ Išbraukta zabytków.

Książki z Muzeum Murawjewa.

D. 8 kwietnia przeniesione do Centralnej Biblioteki Litewskiej ok. 300 książek z muzeum Murawjewa.

Zabranie znalezionych przedmiotów.

D. 12 kwietnia przybył do Centralnej Biblioteki Litewskiej adjutant Komisarjatu Wojny i zabrał znalezione przedmioty: 3 karabiny niemieckie, 3 bagnety, 1 nabój i 3 puste gilzy.

Maszyna do pisania.

D. 14 kwietnia przybył do Centraln.[ej] Bibli.[oteki] Litewskiej delegat Uniwersytetu Wileńskiego z pismem Komisarza, żądającym wydania maszyny do pisania „Mercedes”, znalezionej pod podłogą. Centr.[alna] Biblioteka Litewska wydała maszynę z zastrzeżeniem, by również i ona mogła z niej korzystać. Delegat zgodził się na udzielanie jej codziennie do godz.[iny] 4 popołudniu (ul.[ica] Ś.[więto]Jańska N 26), gdyż od g.[odziny] 4 do 8 wiecz.-[ora] sam chce jej używać.

Svarbiausi įvykiai bibliotekoje

Iš lietuvių kalbos vertė M. Breinšteinas 1919 m. liepos 15 d.

Vertimas iš dienoraščio, kurį vedė, kaip ir turi tik sau privačiai, pastorius Šepetys⁷⁸ – iš pradžių Vilniaus viešosios bibliotekos, paskui pervardytos į Centrinį Lietuvos knygyną, direktorius (nuo 1918 m. gruodžio 24 d.), vėliau – vicedirektorius.

Biblioteka rusų ir vokiečių valdžioje

Valdant rusams biblioteka buvo vadinama Vilniaus viešąja biblioteka. Toks jos pavadinimas buvo ir valdant vokiečiams, per visą okupacijos laiką (1915–1918). Vokiečiai, prieš palikdami Lietuvą ir Vilnių, Viešąją biblioteką perdavė Laikinajai lietuvių vyriausybei.

Atidavimas Lietuvių Komisijai

1918 m. gruodžio 24 d. bibliotekos viršininkas Te Gude⁷⁹ bibliotekos rak-tus įteikė Lietuvių komisijai, į kurios sudėtį įėjo šie asmenys: Čepinskis⁸⁰, dr. Basanavičius⁸¹, kun. J. Šepetys, Purėnas⁸² ir Janulaitis⁸³. Lietuvių komisija, priimdama biblioteką savo priežiūron, surašė protokolą, be to, atliko šiuos dalykus:

⁷⁸ Jonas Šepetys (1867–1941) – evangelikų reformatų kunigas. Jo biografijoje ši veikla nemi-nima, tik Bostone leistoje *LE* paminėtas jo darbas Lietuvių knygyne.

⁷⁹ Nepavyko aptikti kokių nors jo pėdsakų.

⁸⁰ Vincas Čepinskis (1871–1940) – Lietuvos Steigiamojo seimo narys, rūpinęsis Vilniaus universiteto atkūrimu su kitais lietuviais intelektualais; fizikos ir fizikinės chemijos profesorius Kauno Vytauto Didžiojo universitete; šio universiteto prorektorius ir rektorius.

⁸¹ Jonas Basanavičius (1851–1927) – lietuvių visuomenės veikėjas, pirmasis laikraščio *Aušra* redaktorius, vienas svarbiausių Nepriklausomybės siekėjų, mokslininkas, gydytojas.

⁸² Antanas Purėnas (1881–1962) – chemikas organikas, pedagogas, kultūros, visuomenės ir politinis veikėjas.

⁸³ Augustinas Janulaitis (1878–1950) – teisėtyrininkas, teisės istorikas, publicistas, literatūros istorikas, politinis veikėjas.

Iš protokolo

Salė-skaitykla A⁸⁴. Iš 9 spintų su vitrinomis⁸⁵ viskas išimta, o 3 vitrinose išmušti stiklai.

Trūksta knygų spintose: Nr. 12, 41, 45, 46, 47, 48, 49 ir 50; spintoje Nr. 45 – 1 lentyna. Spinta prie durų visiškai tuščia. Dviejuose languose išmušti stiklai.

Kanceliarijoje ir kambaryje už kanceliarijos – didžiausia netvarka: knygos ir laikraščiai išmėtyti ant stalų, grindų ir t. t.

Kambarys D. Trūksta knygų spintose: Nr. 5, 7, 8 ir 9. Keturios spintos tuščios.

Kambarys E. Spintoje Nr. 1 trūksta 7 lentynų, taip pat spintose: Nr. 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 17 ir 18.

Kambarys B. Trūksta knygų spintose: Nr. 10, 23, 33 ir 34 bei spintose: Nr. 35 – 5 lentynų, 36 – 7 lentynų, 37 – 4 lentynų, 28 – 4½ lentynų ir 39 – 2 lentynų.

Kambarys K. Iš 1 vitrinos išimti medaliai.

Kambarys M. Trūksta knygų spintose: Nr. 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38 ir 39. Dvi spintos tuščios.

Patalpėlėje į kairę nuo kambario M – katalogai.

Patalpėlė iš dešinės pusės – tuščia.

Kambarys H. Knygų trūksta spintose: Nr. 19, 20, 22, 23, 24 ir 25.

Kambarys O. Nuo 6 stalų viskas nukelta.

Kambarys II. Nuo stalo viskas paimta.

Kambarys G. Trūksta knygų spintose: Nr. 25, 26, 29, 35, 38, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 52, 53, 58, 61, 62, 63 ir 64.

Kambarys B. Trūksta knygų spintoje Nr. 5 – 8 lentynų. Visai tuščios spintos: Nr. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20 ir 21.

Kambarys B – salė. Visai tuščios rankraščių spintos: Nr. 1, 2, 3, 4, 9, 10, 16 ir 17. Trūksta knygų spintose: Nr. 2, 3 ir 4, Nr. 11 – 8 lentynų, Nr. 18, 24, 26, 27, 57, 58, 59, 60, 62, 70, 73, 74 ir 75, visiškai ištuštinta spinta Nr. 76.

Kambarys P. Trūksta knygų spintose: Nr. 3, 4, 8, 9, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 ir 27.

Kambarys C. Trūksta knygų spintose: Nr. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 12, 17 ir 19.

⁸⁴ Patalpos sužymėtos pagal rusišką abėcėlę.

⁸⁵ Lenk. *gablot* – spinta/vitrina, kitur vadinama *szafa*.

Kitose patalpose knygos guli suverstos ant grindų, kopėčių ir pan.

Bibliotekos direkcija

Bibliotekos valdytoju tapo Laikinosios lietuvių vyriausybės gruodžio 24 d. paskirtas kunigas J. Šepetys.

Apsauga ir priežiūra pavesta p. Veidelui⁸⁶.

Kunigas Šepetys ir Veidelas nedelsdami ėmėsi tvarkyti: knygas ir laikraščius, suverstus ant stalų ir grindų, pradėjo rinkti ir dėti į paskirtas vietas. Iki 1919 m. sutvarkyti kambariai: **Д, Е, Ж, З, И** ir **К**.

Nuo sausio 6 d. valdymą perėmė naujoji revoliucinė darbininkų-valstiečių valdžia. Švietimo komisaras V. Biržiška⁸⁷ bibliotekos priežiūrą pavedė tam pačiam J. Šepečiui, kuris drauge su Veidelu toliau tęsė pradėtą darbą.

Naujasis valdytojas

Sausio 14 d. į biblioteką atvyko ponas Liasunskis⁸⁸ ir pranešė J. Šepečiui, kad Revoliucinio komiteto buvo paskirtas Viešosios bibliotekos valdytoju. Sausio 15 d. atvyko jau su pakeistu darbuotojų sąrašu ir pradėjo dėlioti knygas į paskirtas vietas. Dirbo iki sausio 17 d.

J. Šepetys vėl tampa vadovu

Sausio 17 d. biblioteką aplankė Švietimo komisaras V. Biržiška ir Liasanskį [?] sykiu su jo personalu atleido iš vykdomų pareigų, palikdamas J. Šepetį ir toliau Bibliotekos vadovo pareigose.

Giedra⁸⁹

Tą pačią dieną bibliotekos bendradarbiu buvo paskirtas studentas Giedra. Pradėti bibliotekos tvarkymo darbai.

⁸⁶ Nepavyko identifikuoti.

⁸⁷ Vaclovas Biržiška (1884–1956) – Lietuvos kultūros istorikas ir politinis veikėjas, teisininkas, Lietuvos universiteto profesorius. Išvengė bolševikų sušaudymo, 1919 m. sutikęs būti Vilniuje Vinco Kapsuko vyriausybės švietimo ministru.

⁸⁸ Nepavyko identifikuoti.

⁸⁹ Nepavyko identifikuoti.

Plėšikai

Tuo pačiu laiku į muziejų ir biblioteką įsibrovė Raudonosios armijos kareiviai. Pirmą sykį įsilaužė per duris į salę E, o paskui – į muziejų, iš kur pavogė kai kuriuos daiktus. Antrą sykį įsilaužė iš archyvo koridoriaus pro langą, išlaužę geležines grotas, ir pavogė 3 kilimus ir odą.

Netvarka

Raudonosios armijos kareiviai, gyvenantys pirmame aukšte⁹⁰, viename iš kambarių įrengė išvietę, dėl ko pradėjo tekėti pro lubas ir pasmardino biblioteką.

Petravičius⁹¹

Sausio 28 d. buvo paskirtas naujas bendradarbis Petravičius.

Profesorius Volteris⁹²

Sausio 30 d. naujuoju Lietuvos Centrinės bibliotekos direktoriumi buvo paskirtas profesorius Volteris, o jo padėjėju – J. Šepetys.

Davainis-Silvestravičius⁹³

Vasario 1 d. į tarnybą Lenkų skyriaus vedėju buvo priimtas Davainis-Silvestravičius.

Kordzikovskis⁹⁴

Vasario 15 d. į bibliotekos sekretoriaus pareigas priimtas Kordzikovskis.

Prusevičius⁹⁵

Vasario 15 d. į tarnybą priimtas ponas Prusevičius – Vokiečių ir Latvių skyrių vedėju.

⁹⁰ T. y. antrame aukšte.

⁹¹ Nepavyko identifikuoti.

⁹² Eduardas Volteris (1856–1941) – bibliografas, archeologas, slavų, baltų tautų kalbų ir kultūros, tautosakos, etnografijos, senųjų lietuviškų raštų tyrinėtojas, 1919 m. – Lietuvos centrinės bibliotekos Vilniuje direktorius.

⁹³ Mečislovas Davainis-Silvestraitis (Dovoina-Silvestravičius, 1849–1919) – žurnalistas, poetas, publicistas, tautosakininkas, kultūrininkas, knygnešys.

⁹⁴ Nepavyko identifikuoti.

⁹⁵ Nepavyko identifikuoti.

Muravjovo⁹⁶ biblioteka

Iš Muravjovo muziejaus į Lietuvių biblioteką pernešta Muravjovo biblioteka – apie 1½ tūkstančio knygų. Knygos buvo sudėtos kambarėlyje už kanceliarijos dėl vietos trūkumo salėse su knygomis.

Zalcberras⁹⁷

Kovo 1 d. į tarnybą priimtas Zalcberras – Žydų skyriaus vedėju.

Iki kovo 8 d. įsigytos knygos

Iki to laiko iš viso nupirkta knygų: 1099 pavadinimai – 1239 tomai, iš jų – vokiečių kalba: 360–430; lietuvių: 176–178; rusų: 335–355, lenkų: 107–115, anglų: 1–1, baltarusių: 37–37, prancūzų: 4–4, žemėlapių: 7–12, laikraščių (dienraščių, mėnraščių): 48–293, žurnalų: 5–5, raizinių: 7–7 ir albumų: 2–2.

Asignuotos sumos

Iki kovo 8 d. asignavo: Lietuvių Taryba – 400 rb ir komisariatas: 2000 + 5000 + 5000 = 12 000 rb.

Vagystė

Tarp kovo 8-os ir 10-os piktadarys išlaužė duris į kambarį B, vadinamą Baltąja sale, ir pavogė apie 15 tomų rusiškos Brokhauzo enciklopedijos.

Knygų radimas

Brokhauzo enciklopedijos tomai surasti: Lenkų gimnazijos mokiniai, kurie tas knygas ištraukė, sudėjo jas ant *bėlingio*⁹⁸; jos sugrąžintos iš gimnazijos kovo 15 d.

⁹⁶ Michailas Nikolajevičius Muravjovas (1796–1866) – carinės Rusijos veikėjas, Vilniaus generalgubernatorius, pasižymėjęs ypatingu žiaurumu numalšinant 1863–1864 m. sukilimą Lietuvoje, už tai žmonių pramintas „Koriku“. Paminklo Muravjovui atidengimo dieną 1898 m. Vilniaus Viešojoje bibliotekoje buvo atidarytas Muravjovo muziejus (žr. Gediminas Ilgūnas, „Koriko paminklas Vilniuje. 100 metų“, *Mokslas ir gyvenimas*, 1998, Nr. 11–12. Prieiga: <http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/98/1112/11korik.html>.)

⁹⁷ Nepavyko identifikuoti.

⁹⁸ Žr. išn. 10.

Informacijos skyrius

Kovo 15 d. Skaityklos salėje suformuotas Informacijos skyrius: sutelkta enciklopedijos, žodynai ir t. t.

Atsisakymas gražinti knygas, rankraščius ir meno kūrinius

Sugrįžo Galaunė⁹⁹, Švietimo komisariato išsiųstas į Maskvą ir Peterburgą atgauti ir sugrąžinti senosios rusų valdžios pagrobto ir išvežto iš Vilniaus lietuvių nacionalinio turto, būtent: knygų, rankraščių ir meno kūrinių. Dabartinė Rusijos valdžia atsisakė jam išduoti ir išpildyti visiškai pagrįstą Lietuvos valdžios reikalavimą.

Julija Lozoraitytė¹⁰⁰

1919 m. kovo 25 d. į bendradarbių būrį priimta Julija Lozoraitytė, vieton išėjusio iš darbo Giedros.

Katalogų radimas

Balandžio 2 d., apžiūrint greta Centrinio archyvo patalpėlę prieš kambarį M, neturinčią pavadinimo ir bemaž tuščią, tarp 2 ir 3 valandos po vidurdienio, atplėšus grindis, rasta:

- 1) sisteminis kortelių katalogas,
- 2) 3 paveikslai,
- 3) rašomoji mašinėlė,
- 4) 1 šovinys, 3 karabinai, 4 vokiški šalmai, 3 durtuvai ir 3 tuščios kulkų tūtelės.

Tuoju pat apie tai pranešta komisariatui. Atvyko komisaras Biržiška ir apžiūrėjo rastus daiktus.

Knygos iš „O. П. E.“

Balandžio 2 d. atgabenta pirmoji knygų partija iš „O. П. E.“¹⁰¹, 227 knygos iš buvusios II gimnazijos¹⁰².

⁹⁹ Paulius Galaunė (Hołownia, 1890–1988) – muziejininkas, dailės istorikas ir kritikas, grafikas, pedagogas. Po Pirmojo pasaulinio karo Sankt Peterburge rūpinosi Lietuvos kultūros paminklų registravimu ir grąžinimu į Lietuvą.

¹⁰⁰ Julija Lozoraitytė-Vaicekauskienė (1897–1965).

¹⁰¹ Общество Просвещения Евреев – Žydų švietimo draugija „Tarbut“[?].

¹⁰² Pilies g. 11.

Knygos iš Muravjovo muziejaus

Balandžio 8 d. į Centrinę lietuvių biblioteką perkelta apie 300 knygų iš Muravjovo muziejaus.

Rastų daiktų paėmimas

Balandžio 12 d. į Centrinę lietuvių biblioteką atvyko komisariato adjutantas Vainis¹⁰³ ir paėmė rastus daiktus: 3 vokiškus karabinus, 3 durtuvus, 1 šovinį ir 3 tuščias kulų tūteles.

Rašomoji mašinėlė

Balandžio 14 d. į Centrinę lietuvių biblioteką atvyko Vilniaus universiteto delegatas su komisaro raštu, reikalaujančiu atiduoti rašomąją mašinėlę „Mercedes“, rastą po grindimis. Centrinė lietuvių biblioteka atidavė mašinėlę su išlyga, kad ir ji taip pat galėtų ja naudotis. Delegatas sutiko skirti ją kasdien iki 4 val. po vidurdienio (Šv. Jono g. 26), kadangi nuo 4-os iki 8-os vakaro pats nori ja naudotis.

¹⁰³ Nepavyko identifikuoti.